

Leila Mansikkamäki ja Eeva-Liisa Toivanen

AVOPUOLISON OIKEUDELLINEN ASEMA

Opinnäytetyö
Kajaanin ammattikorkeakoulu
Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala
Liiketalouden koulutusohjelma
Syksy 2010

**Kajaanin
ammattikorkeakoulu**

OPINNÄYTETYÖ TIIVISTELMÄ

Koulutusala Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	Koulutusohjelma Liiketalouden koulutusohjelma
Tekijä(t) Leila Mansikkamäki ja Eeva-Liisa Toivanen	
Työn nimi Avopuolison oikeudellinen asema	
Vaihtoehtoiset ammattiopinnot Oikeudelliset opinnot	Ohjaaja(t) Matti Haataja Toimeksiantaja
Aika Syksy 2010	Sivumäärä ja liitteet 52 + 3
<p>Avoliittojen yleistymisen 1970-luvulta alkaen on tuonut paineita lainsäädännön kehittämiseksi. Joltain osin olemassa oleva lainsäädäntö koskee myös avopuolisoita, mutta varsinaista avoliittoja sääntelevää lainsäädäntöä ei ole tällä hetkellä olemassa. Avoliitolle ei ole tällä hetkellä virallista määritelmää eikä myöskään muotovaatimuksia.</p> <p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää avopuolison ja lapsen oikeudellista asemaa tällä hetkellä ja mitä muutoksia eduskunnan käsittelyssä oleva lakiehdotus toisi avopuolison asemaan avoliiton päättyessä. Opinnäytetyössä käsiteltiin lähinnä varallisuusoikeudellisia kysymyksiä.</p> <p>Tavoitteena oli myös herättää avopuolisot pohtimaan taloudellisia oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan ja myös sitä, kenen hyväksi he haluavat omaisuutensa jaettavan avoliiton päättyessä. Lakiuudistuksella ei ole tarkoitus tuoda avopuolisolle aviopuolisoa vastaavaa asemaa, joten avopuolisoiden keskinäisten sopimusten merkitys säilyy edelleen.</p> <p>Työn tutkimustapa oli oikeusdogmaattinen. Työssä käsiteltiin KKO:n ratkaisuja vuosilta 1985-2010. Ratkaisut koskivat omaisuuden jakamista ja avoliiton aikana yhteiseen elämään annetun panoksen hyvittämistä avoliiton päättyessä. Tutkituista oikeustapauksista viisi kahdeksasta käsitelti perusteettoman edun palautusta tai muuta vastaavaa korvausta. Lopuissa kolmessa käsiteltiin omistukseen liittyviä asioita.</p> <p>Lakiesitys toisi mahdollisuuden hakea pesänjakajan määräämistä omaisuuden erottelua ja yhteiseen talouteen annettujen panosten hyvittämistä koskevilla riitatilanteissa. Tämä säännös mahdollistane omisuuden oikeudenmukaisemman jaon entistä useammassa tapauksissa turvautumatta pitkiinkin oikeudenkäyntiprosesseihin. Lisäksi avopuolison oikeus harkinnanvaraiseen avustukseen avopuolison kuoltua toisi vastaavanlaista turvaa kuin aviopuolisolla on perintökaaren mukaan. Näiden molempien säännösten oletetaan parantavan erityisesti naisen asemaa.</p>	
Kieli	Suomi
Asiasanat	Avopuoliso, avoliitto, omistussuhteet
Säilytyspaikka	☒ Verkkokirjasto Theseus ☒ Kajaanin ammattikorkeakoulun kirjasto

School Business	Degree Programme Business Administration
Author(s) Leila Mansikkamäki and Eeva-Liisa Toivanen	
Title Legal Status of Common-law Partners	
Optional Professional Studies Financial Administration and Law	Instructor(s) Matti Haataja
	Commissioned by
Date Autumn 2010	Total Number of Pages and Appendices 52 + 3
<p>Common-law marriages have been general since the 1970's and this has made it necessary to develop legislation. The present legislation can also be partially applied to partners, but there is no ordinary legislation to regulate common-law marriages. At the moment there is neither formal definition nor form required by law for common-law marriages.</p> <p>The purpose of this thesis was to find out the status of the partner and the child according to the present legislation at the end of the common-law marriage and how it will change if the government bill will be promulgated by the parliament. Issues concerning law of property were mainly dealt with in this thesis.</p> <p>The objective of the thesis was to get common-law partners to think over their financial rights and obligations, as well as to whom they want to bequeath their property at the end of the common-law marriage. The purpose of the government bill is not to guarantee a common-law partner similar status as to a spouse. Therefore, the importance of relative agreements is still major.</p> <p>The method of this thesis was dogmatic. The thesis dealt with rulings of the Supreme Court of Finland from the year 1985 to 2010. The rulings dealt with the division of property and compensation on the contribution to the household during the common-law marriage. Five of the eight cases included in this thesis dealt with refunds of benefits by unjust enrichment or corresponding compensation. The other three cases concerned ownership.</p> <p>The government bill will make it possible to apply for an executor to separate the property and determine compensation on contribution to the household in case of conflict. This provision will enable more equitable division of property in most cases and to solve these problems out of court, which can sometimes be very time-consuming and heavy. According to the government bill the common-law partner will have the right to an optional allowance after the death of partner. This will safeguard the surviving partner's economical position in the future. The surviving spouse has this advantage according to the Code of Inheritance. Both of these provisions are supposed to improve especially the woman's status.</p>	
Language of Thesis	Finnish
Keywords	Common-law partner, common-law marriage, ownership
Deposited at	☒ Electronic library Theseus ☒ Library of Kajaani University of Applied Sciences

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
2 AVOPUOLISON OIKEUDELLINEN ASEMA TÄLLÄ HETKELLÄ	3
2.1 Avoliittoperheiden yleisyys	4
2.2 Lapsen asema	5
2.3 Omistussuhteet	6
2.3.1 Erillinen omistus	7
2.3.2 Yhteisomistus	10
2.4 Elatusvelvollisuus	13
2.5 Vastuu veloista	14
2.6 Avopuolison ja lapsen jäämistöoikeudellinen asema	14
2.7 Perusteettoman edun palautus ja sitä vastaavat korvaukset	16
2.8 Omaisuuden erottelu ja riitakysymykset	20
2.9 EU:n ja ulkomaiden avopuolisoita koskeva lainsäädäntö	21
3 AVOPUOLISOIDEN VÄLISET SOPIMUKSET	28
3.1 Avoliittosopimus	29
3.2 Lahja	30
3.3 Testamentti	31
3.3.1 Täysi omistusoikeustestamentti	33
3.3.2 Rajoitettu omistusoikeustestamentti	33
3.3.3 Hallinta- eli käyttöoikeustestamentti	34
3.3.4 Tuotto-oikeustestamentti	35
3.4 Avopuolison perintö- ja lahjaverotus	35
4 LAKIESITYKSEN TUOMAT MUUTOKSET	41
4.1 Lakiesityksen taustaa	41
4.2 Lakiesityksen sisältö pääpiirteittäin	43
4.3 Omistussuhteet	44
4.4 Avopuolison jäämistöoikeudellinen asema	44
4.5 Yhteistalouden hyväksi annettujen panosten hyvittäminen	45
4.6 Omaisuuden erottelu ja riitakysymykset	45
4.7 Lakiesityksen vaikutukset	45

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	47
LÄHTEET	51
LIITTEET	

OIKEUSTAPAUSSLUETTELO

KKO:1985-II-167

KKO:1988:27

KKO:1988:28

KKO:1988:85

KKO:1992:48

KKO:1993:168

KKO:2000:114

KKO:2010:66

LYHENNELUETTELO

AL	Avoliittolaki
ElatusL	Laki lapsen elatuksesta
HE	Hallituksen esitys
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta
HolhTL	Laki holhoustoimesta
KKO	Korkein oikeus
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista
OMLS	Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä
OMTR	Oikeusministeriön työryhmämietintö
PerVL	Perintö- ja lahjaverolaki
TVL	Tuloverolaki
YhtOmL	Laki eräistä yhteisösuhteista

1 JOHDANTO

Susiparista avopariksi

Kautta aikojen on suomalaisessa yhteiskunnassa elänyt jonkin verran pariskuntia, jotka ovat eläneet yhdessä, mutta eivät ole olleet keskenään avioliitossa. Aiemmin kuitenkin huono yhteiskunnan sosiaaliturva ja moraaliset sekä uskonnolliset paineet johtivat usein avioliittoihin, joita ehkä ei tänä päivänä solmittaisikaan. Puolisot jatkoivat huonoissakin liitoissa, sillä eroaminen olisi saattanut johtaa esimerkiksi entistä huonompaan taloudelliseen tilanteeseen. Avioliittoon vihkimätöntä, yhdessä asuvaa paria paheksuttiin ja parista käytettiin negatiivisävytteistä nimitystä susipari. Nykyään tämä nimitys on merkitykseltään neutraalimpi, mutta vasta 1970-luvulta alkaen avioliittojen yleistyessä laillistamattomassa parisuhteessa eläviä on alettu kutsua kunnioittavammin avopareiksi. Avioliitot ovat yleistyneet vuosi vuodelta ja nykyään avioliitto on Suomessa hyvinkin yleinen ja hyväksyttävä perhemuoto.

Useinkaan avioliiton alkaessa tai avioliiton aikana ei osata ajatella avioliiton oikeusvaikutuksia tai mahdollista avioliiton päättymistä. Avioliitto voi päättyä avioliiton solmimiseen, eroon tai kuolemaan. Varsinaista avioliittoa koskevaa lainsäädäntöä ei ole eikä avioliittoa koskeva avioliittoa koskeva lainsäädäntö. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millainen on tällä hetkellä avopuolisoiden ja lasten oikeudellinen asema avioliiton päättyessä ja millä vapaach-toisilla asiakirjoilla avopuolison asemaa voidaan turvata. Toisaalta työn toivotaan myös herättävän avopuolisot ajattelemaan taloudellisia oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan sekä sitä, kuinka ja kenen eduksi avopuolisot haluavat varallisuutensa jaettavan avioliiton päättyessä. Heidän on siis ratkaistava, onko edunsaaja avopuoliso vai perilliset.

Opinnäytetyössä luotiin myös katsaus EU-alueella ja ulkomailla vallitsevaan avopuolisoita koskevaan lainsäädäntöön. Hallitus on antanut eduskunnalle keväällä 2010 avopuolisoiden yhteistalouden purkamista koskevan lakiesityksen, jonka tarkoituksena on selkeyttää ja turvata avopuolisoiden oikeudellista asemaa avioliiton päättyessä. Työssä selvitettiin, miten avopuolison oikeudellinen asema mahdollisesti muuttuu ja miten lakimuutos vaikuttaa eri sukupuolta olevien avopuolisoiden asemaan, mikäli eduskunta hyväksyy esittelyssä olevan lain. Työssä käytiin läpi oikeusministeriön vuonna 2008 antaman työryhmämietinnön saamaa palautetta viranomaistahoilta ja yksityishenkilöiltä. Työhön sisällytettiin vertailua avopuolison ja aviopuolison asemasta.

Lähteinä on käytetty kirjallisuutta, ajantasaista lakia ja hallituksen esitystä laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta. Työn tutkimustapa on oikeusdogmaattinen. Esimerkkeinä on käytetty korkeimman oikeuden ratkaisuja vuosilta 1985-2010 avopuolisoiden omaisuuden jakamisesta ja avoliiton aikana yhteiseen elämään annetun panoksen hyvittämisestä avoliiton päätyttyä. Avoliittoa käsittelevää kirjallisuutta on saatavilla kovin niukasti eikä tutkimustietoa avopuolisoiden keskinäisten sopimusten yleisyydestä tai laadusta ole juurikaan olemassa.

2 AVOPUOLISON OIKEUDELLINEN ASEMA TÄLLÄ HETKELLÄ

Suomessa on paljon perhesuhteita koskevia lakeja. Lainsäädännössä ei ole yhtä yhtenäistä määritelmää perheelle, vaan perhesuhteen edellytykset ovat eri laeissa erilaiset. Osa lainsäädännöstä koskee vain avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä, mutta varsinkin sosiaali- ja verolainsäädännössä avioliitonomainen suhde eli avoliitto rinnastetaan avioliittoon. Avioliittoon rinnastaminen edellyttää joissakin tapauksissa, että avopuolisoilla on yhteinen lapsi. (Oikeuslaitos 2009.)

Perhelainsäädäntöön sisältyvät perhesuhteen osapuolten oikeudet ja velvollisuudet toisiinsa nähden. Perhelainsäädännön mukaan avioliiton ja avoliiton oikeusvaikutuksissa on huomattavia eroja. Avioliiton solmiminen tuo parisuhteen osapuolille oikeuksia ja velvollisuuksia, sen sijaan avoliitto on suhde, jossa näitä oikeuksia ja velvollisuuksia ei ole. (Oikeuslaitos 2009.)

Avopuoliso

Avopuolisoiksi kutsutaan henkilöitä, jotka elävät yhdessä avioliitonomaisissa olosuhteissa, mutta heitä ei ole vihitty avioliittoon. Avopuolison määritelmä ei tällä hetkellä sisällä määrittelyksiä yhdessä asumisen kestosta. Hallituksen esityksessä eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta määriteltäisiin avopuolisoiksi yhteistaloudessa asuvat sekä samaa että eri sukupuolta olevat parisuhteen osapuolet, joiden yhteistaloudessa asuminen on kestänyt vähintään viisi vuotta tai joilla on tai on ollut yhteinen tai yhteisessä huollossa oleva lapsi (HE 37/2010, 1).

Avoliitto

Yhdessä avioliittoa solmimatta eläneitä pariskuntia on ollut aina jossain määrin yhteiskunnassamme. Pohjan uudentyypisille nuorten parisuhteille loivat yleisen sukupuolimoraalin vapautuminen, ehkäisymenetelmien kehittyminen ja saatavuus sekä väestön voimakas kaupunkistuminen elämäntavan muutoksineen. Jo 1960-luvulla aloitettiin avioliitonomainen yhteiselämä ennen vihkimistä. Näillä liitoilla oli lähinnä koeavioliiton luonne. (Gottberg 1996 a, 33.) Puhekielessä sana avoliitto ja lakikielessä avioliitonomainen yhteiselämä avioliittoa solmimatta ei ole uusi ilmiö. Vielä 1930-luvulla avoliitot pyrittiin kieltämään lailla, joka

kuitenkin jäi ehdotuksen asteelle. Avoliitossa eläviin alettiin suhtautua myönteisemmin vasta 1970-luvulta alkaen avoliittojen yleistyessä. (Oikeusministeriö 1992, 13.)

Yksityisoikeudelliseen lainsäädäntöön ei sisälly varsinaista avoliitto-olettamaa. Jos eri sukupuolta olevat henkilöt asuvat yhteisessä kodissa ja heillä on tai on ollut yhteinen lapsi, heidän oletetaan olevan avopuolisoita. Myös avioeron saatuaan yhdessä asumista jatkavien henkilöiden katsotaan muodostavan avoparin. Vaikka yhdessä asuminen ei aina olekaan selkeä avoliiton kriteeri, sillä on kuitenkin keskeinen merkitys. (Kangas 2002, 84.)

Avoliittoa ei todeta virallisesti, vaan se on käytännössä omaksuttu elämänmuoto. Alkamis- ja päättymisajankohdat ovat epämääräisiä. (Kivelä & Nordell 2007, 68.) Avoliitto perustuu sopimukseen. Avoliitosta ei ole olemassa lainsäädäntöä eikä siihen sovelleta avioliittoa koskevia säännöksiä, vaan siihen soveltuvat yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet. (Linnainmaa 2001, 326.)

Koska tällä hetkellä ei siis ole erillistä avoliittoja sääntelevää lakia, sovelletaan avopuolisoiden suhteisiin periaatteessa samoja säännöksiä kuin toisilleen vieraiden henkilöiden tai muiden sopijakumppaneiden suhteisiin (Lehtipuro & Kangasaho 1998, 94). Avoliitolle tyypillisiä ovat osapuolten yhteiset hankinnat ja yksityisten varojen käyttö yhteisen talouden hyväksi. Avoliitto on usein nimenomaiseen tai niin sanottuun hiljaiseen eli konkludenttiseen sopimukseen perustuva suhde, joka pitää sisällään vastuun kantamista omasta ja toisen puolesta. (Kangas 2006, 301.)

2.1 Avoliittoperheiden yleisyys

Tilastokeskuksen 28.5.2010 julkaiseman väestötilaston mukaan Suomessa oli vuoden 2009 lopussa 1 450 000 perhettä, joista 67 prosenttia oli avioparien perheitä, 21 prosenttia avoparien perheitä ja yhden vanhemman perheitä 12 prosenttia. Saman sukupuolen rekisteröityjen parien perheitä oli 1 396. Tässä tilastossa perheet muodostetaan vuoden vaihteessa henkilöistä, jotka Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmän mukaan asuvat samassa asunnossa. Perheet luokitellaan lasten kanssa asuviin tai lapsettomiin avio- ja avopareihin, rekisteröityihin mies- ja naispareihin sekä perheisiin, joissa on vain yksi vanhempi. Avoliitot päätellään yhdessä asumisen perusteella. Lapsiperheitä ovat perheet, joissa on alle 18-vuotiaita lapsia. (Tilastokeskus 2010.) Tilastojen mukaan avoliittoperheitä on siis noin viidennes perheistä,

joten se on merkittävä perhemuoto suomalaisessa yhteiskunnassa. Avoliittoperheissä voi olla merkittävässä määrin yhteisesti hankittua omaisuutta, yhteistä rahankäyttöä ja työnjakoa. (HE 37/2010, 4.)

2.2 Lapsen asema

Lapsen elatustarpeiden kannalta keskeinen lainsäädäntö sisältyy lakiin lapsen elatuksesta (ElatusL) ja lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL). Elatuslain 1 §:n mukaan lapsella on oikeus riittävään elatukseen, johon kuuluu lapsen aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttäminen, hoito ja koulutus sekä siitä aiheutuvat kustannukset. HTL 1 §:n mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapselle on turvattava hyvä hoito, kasvatus, tarpeellinen valvonta, huolenpito, turvallinen ja virikkeellinen kasvuympäristö sekä lapselle sopiva koulutus. Elatuslain 2 §:ssä säädetään vanhempien elatusvastuun määräytymisestä. Vanhempien on vastattava kykynsä mukaan lapsen elatuksesta. Elatuskykyyn vaikuttaa heidän ikänsä, työkykynsä, mahdollisuus ansiotyöhön, käytettävissä olevat varat ja muu elatusvastuu. Lapsen kyky ja mahdollisuus vastata itse elatuksestaan huomioidaan vanhempien elatusvastuuta arvioitaessa. Lisäksi otetaan huomioon sellaiset elatukseen vaikuttavat asiat, joista vanhemmille aiheutuu vähän tai ei lainkaan kustannuksia. Säännökset koskevat sekä aviolapsia että avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia. Sillä, asuvatko vanhemmat yhdessä avio- tai avoliitossa vai erillään, ei ole merkitystä. (Gottberg 1996 a, 214-215.)

Lapsen huoltoon vaikuttaa vanhempien liittotyyppi siten, että avoliitossa asuvan äidin lapsella on syntyessään vain yksi vanhempi, lapsen äiti. Äiti on myös yksin lapsen huoltaja. Avoparit voivat halutessaan hoitaa isyyden vahvistamisen, joka tuo isälle vanhemmuuden, mutta ei huoltajan asemaa. Isyys vahvistetaan yleensä melko pian lapsen synnyttyä, jolloin lapsi voi saada myös isän sukunimen. (Gottberg 2007, 174.) Isyyden vahvistamisella lapsi saa oikeuden periä isänsä (Kivelä & Nordell 2007, 68). Avoliitossa isä saa huoltajan aseman vain puolisoitten keskenään tekemällä sopimuksella, joka voidaan tehdä isyyden vahvistamisen jälkeen. Käytännössä sopimus tehdään jo isyyden vahvistamisen yhteydessä ja vahvistetaan sosiaalitoimissa. Jos sopimukseen huoltajuudesta ei päästä, isä voi hakea huoltajuutta oikeusteitse. Sopimuksen perusteella lapsi saa vastaavanlaisen aseman kuin avoliitossa syntynyt

lapsi saa suoraan lain mukaan. Näin myös avopuolisoiden avioituminen lapsen syntymän jälkeen tuo isälle huoltajuuden. (Gottberg 2007, 174.)

Avoliiton päättyessä eroon puolisoiden on sovittava lasten huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatusavusta kuten avioerossakin, ellei näistä ole jo etukäteen sovittu esimerkiksi avoliittosopimuksessa. Vaikka avopuolisoiden välillä ei olekaan elatusvelvollisuutta, vanhemmilla on aina elatusvelvollisuus lastaan kohtaan.

2.3 Omistussuhteet

Pariskunnilla on vapaus valita, elävätkö he avoliitossa vai avioliitossa. Siviilisäätty kuitenkin vaikuttaa osapuolten taloudellisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Jotkut parit eivät halua mennä naimisiin ja avoliitto onkin heille tietoinen valinta. He todennäköisesti ovat myös tietoisia avoliiton oikeudellisista vaikutuksista avioliittoon verrattuna. Joillakin taas naimisiin meneminen voi vain jäädä arkielämän asioista huolehdittaessa tai osapuolet eivät yksinkertaisesti ole tietoisia avoliiton taloudellisista vaikutuksista. Avoliitossa kuitenkin harvemmin valitsee tilanne, jossa kummallakaan osapuolella ei ole lainkaan omaisuutta tai omaisuutta on molemmilla yhtä paljon. Ongelmat ilmenevätkin yleensä vasta omaisuutta jaettaessa, kun avoliitto päättyy.

Omistusoikeus käsitteenä oletetaan olevan tunnettu ilman lainsäännöksiäkin. Omistus voi olla joko yksityis- tai yhteisomistusta. Kun jokin esine on vain yhden henkilön oma, on kyseessä yksityisomistus. Mikäli jakamattoman esineen omistusoikeus kuuluu useammille määrättyssä suhteessa, on kysymyksessä yhteisomistus. (Mikkola 2008, 1.)

Lähtökohtaisesti avoliiton päättyessä kumpikin avopuoliso pitää oman omaisuutensa. Kuitenkin osapuolten omistussuhteilla on keskeinen merkitys. Jos ratkaistaan avopuolisoiden omistuskysymyksiä, noudatetaan tällöin yleisiä siviilioikeudellisia sääntöjä. Nimiperiaate on todistusoikeudellisenä lähtökohtana. Nimiperiaatteella tarkoitetaan, että omaisuus kuuluu sille, jonka nimiin se on hankittu. Tästä periaatteesta on oikeuskäytännössä poikettu, jos hankintahetkellä on tarkoitettu, että omaisuus omistetaan yhteisesti (KKO 1988:85, KKO 1992:48). (HE 37/2010, 9.)

Aina ei omistuksen perusteella määräytyvä jako johda oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Se, jolla on esineeseen saanto, on lain mukaan omistaja. Omistuksen määräytymisen kannalta ei ole merkityksellistä, vaikka toinen olisi koti-, hoiva- tai rakennustyöllä tai muulla panoksella vaikuttanut omaisuuden hankkimiseen. Kun omaisuus jaetaan erossa nimiperiaatteen mukaan, saa omistaja hyödyn toisen kustannuksella. (HE 37/2010, 13.) Saannolla tarkoitetaan omaisuutta, joka on saatu kaupan, vaihdon, lahjan, perinnön, testamentin tai tasingon nojalla omaksi (Kangas 2002, 94). Suomalaisen oikeuskäytännön perusteella avoliitto on vieläkin melko turvaton vaihtoehto sille osapuolelle, jonka nimiin ei ole hankittu omaisuutta syystä tai toisesta. Avopuoliso ei voi vedota pelkkään yhteiselämään ja suhteen laatuun saadakseen erityisiä oikeuksia liiton aikana kertyneeseen omaisuuteen. (Gottberg 1996 b, 56.)

Avoliittolain 89 §:ssä on erityissäännös, joka koskee aviopuolisoiden omaisuuden erottelussa noudatettavasta yhteisomistusolettamasta. Tämä tarkoittaa sitä, että jos puolisoitten omaisuutta eroteltaessa ei jostakin irtaimesta esineestä käy selville eikä voida näyttääkään, kummalle puolisoista se kuuluu tai että se on yhteistä omaisuutta, puolisoitten katsotaan tällöin saaneen sen yhteisesti ja samoin oikeuksin. Avoliiton päättyessä tätä säännöstä ei sovelleta, vaan sovelletaan tavanomaisia todistustaakkasääntöjä. Sillä, joka vaatii omaisuutta itselleen, on näyttövelvollisuus omistusoikeudestaan omaisuuteen. (HE 37/2010, 9.)

2.3.1 Erillinen omistus

Avoliitossa vallitsee erillinen omistus, mikä tarkoittaa sitä, että kumpikin avopuoliso omistaa nimissään olevan omaisuuden. Avoliitossa ei oleteta avopuolisoiden omaisuuden olevan yhteistä. Avopuolisot voivat kuitenkin hankkia omaisuutta yhteisiin nimiin, jolloin kummankin avopuolison omistusosuuden katsotaan pääsääntöisesti olevan puolet, ellei toisin ole sovittu. (Linnainmaa 2001, 326.) Avoliiton aikana omaisuus hankitaan sen nimiin, jolle se on tarkoitettu; yhteisesti hankittu pannaan molempien nimiin (Norri 2007, 54). Suositeltavaa on, että omaisuus- ja velkasuhteista sovitaan selkeästi ja todistettavalla tavalla varsinkin suurten hankintojen esimerkiksi asunnon hankinnan yhteydessä (Kivelä & Nordell 2007, 68). Hankintoja tehtäessä kannattaa huomioida osapuolten rahoitusosuus hankinnasta ja kauppaakirjaan on syytä merkitä tarkasti molempien omistusosuuksien suuruudet myöhempien riitojen välttämiseksi (Linnainmaa 2001, 327). Irtainta omaisuutta hankittaessa ostokuitit on tärkeää säilyttää.

Ostokuittien perusteella omistussuhteiden selvittäminen jälkikäteen on helpompaa, varsinkin jos toinen osapuoli on kuollut. (Norri 2007, 54.)

Esimerkki 1:

Sanna Saarinen ja Jukka Jokelainen elivät avoliitossa. He ostivat yhdessä asunto-osakkeen. Kauppakirjaan ei merkitty tarkemmin Sannan ja Jukan omistusosuuksia. Asunto rahoitettiin pääasiassa kummankin aiemman asunnon myyntihinnoilla. Sittemmin Sannalle ja Jukalle tuli välirikko. Jukka katsoi, että hän oli rahoittanut asuntoa enemmän ja vaati, että tuomioistuin vahvistaisi hänen omistusosuudekseen 72,64 % ja Sannan osuudeksi 27,36 % asunnosta. Korkein oikeus katsoi, että Sannan ja Jukan tarkoitus oli omistaa asunto maksujen mukaisessa suhteessa. Korkein oikeus vahvisti Sannan omistusosuudeksi 27,37 % ja Jukan omistusosuudeksi 72,63 %. Päätös syntyi 3-2 äänestyksen jälkeen. Kaksi oikeusneuvosta oli sitä mieltä, että Sanna ja Jukka omistivat asunnon puoliksi. Samaa mieltä vähemmistön kanssa oli ollut hovioikeus. KKO 1985 II 167 (Linnainmaa 2001, 327.)

Avopuolisot voivat hankkia esimerkiksi auton yhteiseen käyttöön. Laina saatetaan ottaa yhteisiin nimiin, mutta auto rekisteröidään miehen nimiin. Tästä saattaa aiheutua hankaluuksia naiselle. On myös mahdollista, että auton omistajaksi merkitty osapuoli laiminlyö lainaosuutensa hoitamisen ja toinen joutuu hoitamaan maksut kokonaan. (Linnainmaa 2001, 327.) Jos omaisuus on yksin toisen osapuolen nimissä, voi tilanteesta tulla erityisen ongelmallinen. Toinen osapuoli on saattanut osallistua varallisuuserän rahoitukseen välillisesti tai suoraan. Tärkeää on huomata, että pitkäkään yhteiselämä tai näytetty rahoitus eivät yksinään ole osoitus omistuksesta. (Ossa 2006, 33.)

Esimerkki 2:

Jatta Jarvisalo eli avoliitossa Santtu Saarisen kanssa neljä vuotta. Vuosi ennen välirikkoa he ostivat maastohenkilöauton ja matkailuvaunun. Molemmat rekisteröitiin Santun nimiin. Ajoneuvot rahoitettiin Jatan nimissä olevalta pankkitililtä, johon Santulla oli käyttöoikeus. Jatta oli rahoittanut ajoneuvoja ottamalla lainaa. Jatta uskoi rekisteröinnin olevan muodollisuus. Välirikon jälkeen Santtu otti ajoneuvot hallintaansa ja esti Jattaa siten käyttämästä niitä. Jatta haastoi Santun oikeuteen. Korkein oikeus vahvisti, että Jatta ja Santtu omistivat kumpikin puolet ajoneuvoista. Koska ajoneuvoja ei voitu pitää yhteiskäytössä, ne määrättiin myytäväksi ja rahat jaettavaksi. Lisäksi Santun oli maksettava Jatalle ajoneuvojen arvonalennuksesta ja käytön estymisestä aiheutuneesta haitasta 4200 euroa. Oikeudenkäynti kesti kaikkiaan neljä vuotta. KKO 1992:48 (Linnainmaa 2001, 327-328.)

Tässä tapauksessa Jatta pystyi osoittamaan, että autojen hankinta oli rahoitettu ottamalla rahaa Jatan nimissä olevalta yhteiseltä pankkitililtä ja ottamalla lainoja Jatan nimiin sekä

antamalla myyjälle vaihtoautoja, joita Jatta oli osaltaan rahoittanut. Myös Jatan väite siitä, että hän oli luullut rekisteröinnin olevan vain muodollisuus, oli uskottava. (Norri 2007, 58.)

Esimerkki 3:

KKO 1988:85

Puolisot olivat olleet avioliitossa vuodesta 1965 vuoteen 1970, jona aikana heille oli syntynyt kolme lasta. Avioerotuomion jälkeen heidän pesänsä oli jaettu. Noin puoli vuotta avioerotuomiosta entiset puolisot olivat kuitenkin jatkaneet yhteiselämää, nyt avoliitossa. Oli vielä syntynyt kaksi lasta, jotka mies oli tunnustanut omikseen.

Vuonna 1975 mies oli ostanut tilan, jolla oli huonokuntoinen asuinrakennus. Sille oli kesällä 1980 alettu rakentaa omakotitaloa, johon jo ennen joulua 1980 oli muutettu-kin rakentamisen lopulliseen kuntoon jatkuessa vielä vuonna 1981. Asianosaisten yhteiselämä oli päättynyt kesällä 1981, kun nainen oli muuttanut pois. Nainen vaati sen vahvistamista, että hän omisti puolet po. tilasta tai ainakin, että hän omisti puolet tilalle rakennetusta omakotitalosta.

Korkein oikeus totesi, että talon oli rakentanut suurelta osalta mies; myös nainen oli osallistunut rakennustöihin, mutta hänen työpanoksensa ei ollut ollut merkityksellinen. Molemmat olivat olleet ansiotyössä, mutta mies oli kesällä 1980 jäänyt työpai- kastaan pois omakotitaloa rakentaakseen. Talo oli rahoitettu pääosin ns. aravalainalla ja pankkilainoilla, jotka avopuolisot pääasiallisesti yhdessä olivat ottaneet. Nainen ei kuitenkaan ollut oikeudenkäynnissä todistanut, että hän olisi maksanut lainojen kor- koja tai lyhennyksiä, ja hänen muutettuaan pois tilalta lainat olikin siirretty miehen nimiin ja nainen oli vapautunut vastaamasta niistä. Lähtönsä jälkeen nainen oli irrot- tanut ja vienyt pois omakotitaloon asennetut liesituulettimen, jääkaappiyhdistelmän, astianpesukoneen, pakastekaapin ja sähkölieden ja muitakin esineitä, joiden hän oli katsonut kuuluvan omistukseensa. Myöhemmin hän oli pyytänyt asuntolautakunnal- ta, että hänet vapautettaisiin aravalainasta.

Korkein oikeus totesi, että kun entisten puolisoiden omaisuus oli avioeron jälkeen jaettu, molemmat olivat olleet tietoisia siitä, ettei toisella sen jälkeen ollut oikeutta toisen omaisuuteen. Tilan ostaminen ja lainhuudon myöntäminen yksin miehelle, samoin rakennusluvan myöntäminen yksin miehelle ja hänen työpanoksensa olivat osoituksina siitä, että tilan lisäksi myös omakotitalo oli tarkoitettu kuulumaan yksin miehen omistukseen. Yhteiselämän päättymisen jälkeen tapahtumat (lainojen siirtä- minen miehen nimiin, irtaimiston poisvienti) tukivat nekin tätä päätelmää. Vaikka nainen olikin ollut velallisena miehen kanssa rakentamista varten otetuissa lainoissa ja vaikka hän työllään kodissa ja käymällä ansiotyössä oli osaltaan kartuttanut asian- osaisten varallisuutta ja vaikka hän oli jonkin verran osallistunut rakennustyöhön, nämä seikat eivät osoittaneet, että asianosaiset olisivat tarkoittaneet myös naisen omistavan osan omakotitalosta, etenkin kun naisen kirjoittautumisella lainoihin velal- liseksi ei ollut tosiasiallista merkitystä rakentamisen rahoituksen kannalta. Näillä pe- rusteilla kanne hylättiin. (Norri 2007, 56-57.)

Kuten molempien ratkaisujen perusteluista käy ilmi, on nimenomaan yhteisomistustarkoi- tuksen näyttäminen omistuksen vahvistamisen edellytys. Vaikka osallistuu rahoitukseen, se ei

kuitenkaan tuo välttämättä omistaja-asemaa, mutta voi oikeuttaa rahoittajan korvaukseen panoksestaan. (Ossa 2006, 34.)

Avopuolisoilla ei ole avio-oikeutta vastaavaa oikeutta toistensa omaisuuteen. Vallintarajoituksia ei ole, joten kumpikin avopuoliso voi päättää omaisuudestaan haluamallaan tavalla. Avopuolison oikeutta asuntoon ei ole suojattu, joten toinen avopuoliso voi vapaasti myydä omistamansa omaisuuden, esimerkiksi perheen asunnon eikä toisen avopuolison suostumusta tarvita. (Linnainmaa 2001, 326.)

2.3.2 Yhteisomistus

Yhteisomistuksen periaatteena on, että kullakin yhteisomistajalla on oikeus saada yhteisomistetusta esineestä osuutensa jakamalla erotetuksi. Mikäli tämä ei ole mahdollista, oikeus voi määrätä esineen myytäväksi yhteisomistajan sitä vaatiessa, jotta yhteisomistussuhde saadaan purettua. Avioliittolain mukaan (AL 24 §) tuomioistuimien voi antaa aviopuolisoille määräyksen yhteiselämän lopettamisesta joko yhteisestä tai toisen puolison hakemuksesta. Omistussuhteista riippumatta enemmän asuntoa tarvitseva aviopuoliso voi saada oikeuden määräyksellä asunnon väliaikaisesti käyttöönsä ja velvoittaa toisen aviopuolison muuttamaan pois asunnosta. Tällä säännöksellä yhteiselämä saadaan päättymään ja asuminen järjestettyä riittävässä tilanteessa väliaikaisesti avioeroon ja ositukseen asti, jossa asiat lopullisesti ratkaistaan. (Gottberg 2007, 69-70.)

Avopuolisoihin ei voida soveltaa avioliittolain 24 §:n mukaista säännöstä, vaan heihin sovelletaan ainoastaan yhteisomistuksen säännöksiä. Ongelmallista on, että yhteisomistuksen laki ei sisällä säännöksiä omistussuhteista riippumattomasta tarkoituksenmukaisuus- ja tarveharkinnasta avioliittolain säännöksen tapaan. Yhteisomistussuhteen purkaminen voi joissakin tapauksissa kestää tarpeettoman kauan, koska viranomaisilla ei ole mahdollisuutta puuttua asian ratkaisuun. Avopuolisot voivat hakea omaisuuden myyntiä, mutta omaisuuden myyntiin saakka heillä on yhtäläiset oikeudet käyttää omaisuutta. Toisen pääsyä huoneistoon ei siten saa estää esimerkiksi vaihtamalla asunnon lukot. Näiden riitojen ratkaiseminen on usein sattumanvaraista. (Gottberg 2007, 70.)

Eräistä yhteisomistussuhteista annettua lakia (yhteisomistuksen laki, YhtOmL) sovelletaan avopuolisoitten yhteisomistussuhteeseen heidän yhteisesti omistaessaan kiinteistön, irtaimen

esineen tai muuta tavaraa. Yhteisomistajan katsotaan lain mukaan omistavan yhteisestä esineestä määräosuuden. Osuudet ovat samansuuruiset, ellei muuta saada selville sopimuksesta tai muusta seikasta. Yhteisomistajan oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät osapuolten osuuksien mukaisesti. Yhteisomistaja saa esimerkiksi luovuttaa osuutensa muita yhteisomistajia kuulematta. Samoin hän voi käyttää yhteistä esinettä hyväkseen tavalla, joka ei loukkaa muiden omistajien etuja ja oikeuksia. Toisaalta hän voi joutua korvausvelvolliseksi, jos hän omalla käytöllä estää toista käyttämästä yhteistä omaisuutta siinä määrin kuin toisen omistusoikeus oikeuttaa. (HE 37/2010, 9-10.)

Avoliiton päättyessä on yhteisomistuksen mukaan kullakin yhteisomistajalla oikeus purkaa yhteisomistussuhde. Ensisijaisena purkamistapana laissa mainitaan, että osuus yhteisestä esineestä on saatava jakamalla erotetuksi esimerkiksi halkomalla tila. Jos taas esineen jakaminen ei ole mahdollista tai siitä aiheutuu kalliit kustannukset tai esineen arvo alenee, puretaan esineen yhteisomistussuhde myynnin avulla. (HE 37/2010, 10.)

Yhteiseksi hankitun omaisuuden käytöstä ja myynnistä avopuolisot eivät voi päättää yksin vaan siitä on päätettävä yhdessä (Oikeuslaitos 2009).

Asumisoikeuden yhteisomistus

Laki asumisoikeusasunnoista ei sisällä avopuolisoita koskevaa erityissääntelyä. Heihin sovelletaan asumisoikeuslain yleisiä säännöksiä asumisoikeuden luovuttamisesta ja yhteisomistussuhteen purkamisesta. Avopuoliso ei voi vaatia suhteen päättyessä toisen asumisoikeutta siirrettäväksi itselleen. Sen sijaan aviopuolisolla tämä oikeus on. (Gottberg 2007, 71.)

Mikäli asumisoikeus kuuluu kahdelle tai useammalle henkilölle yhdessä ja joku heistä haluaa saada yhteisomistuksen purettua, on asumisoikeusasunnoista annetun lain (650/1990) 35 §:ssä tästä erityissäännös. Jos osapuolet eivät pääse asiassa sopimukseen, voi tuomioistuimien osaomistajan hakemuksesta määrätä asumisoikeuden luovutettavaksi lain 23 §:n mukaisesti. Tällöin luovutuksensaajaksi voidaan valita osaomistaja. Jos luovutuksensaajaksi haluaa kaksi tai useampi osaomistaja, voidaan heidät valita yhdessä. Osaomistajilla on oikeus purkamisen yhteydessä tulla luovutuksensaajaksi ennen muuta henkilöä. (HE 37/2010, 10.)

Yhdessä vuokrattu asunto

Asuinhuoneiston vuokrasuhdetta koskevassa lainsäädännössä avopuolisot rinnastetaan aviopuolisoihin vuokravastuuta, vuokrasopimuksen jatkamisoikeutta vuokralaisen kuoltua, sopimuksen irtisanomiseen vaadittavan puolison suostumusta ja pääosin vuokrasopimuksen siirtoa koskevien säännösten osalta. (Gottberg 2007, 76.) Yhteisissä nimissä olevan vuokrasopimuksen siirtomahdollisuutta koskeva säännös on tullut lakiin vuonna 1995. Säännös koettiin tarpeelliseksi, koska säännöstä voidaan soveltaa avopuolisoiden lisäksi myös muihin yhdessä asujiin kuten opiskelijaryhmään. Tuomioistuin voi jatkaa jo voimassaolevaa vuokrasuhdetta jonkun vuokrasopimuksessa osallisena olevan nimissä tai vapauttaa siitä. Tuomioistuin ei kuitenkaan voi siirtää avopuolison tai muun yhteisasujan, toisin kuin aviopuolison, vuokraoikeutta sellaiselle henkilölle, joka ei ole lainkaan osallisena vuokrasopimuksessa. Avopuolison asema on aviopuolisoa heikompi tilanteessa, jossa hän ei ole vuokrasopimuksen osapuolena. Hän ei saa siirrettyä vuokraoikeutta itselleen, vaikka tarvitsisikin asuntoa kumppaniaan enemmän, jos toinen osapuoli ja vuokranantaja vastustavat siirtoa. Hänen on muutettava asunnosta ilman irtisanomisaikaa vuokralaisen sitä vaatiessa, koska kyseessä ei ole edes alivuokrasuhde. Näillä rajoituksilla turvataan vuokranantajan etua. (Gottberg 2007, 78.)

Molemmat avopuolisot vastaavat yhteisen asunnon vuokran maksamisesta. Vuokrasopimuksen irtisanominen edellyttää molempien suostumusta, vaikka vuokrasopimus olisikin tehty vain toisen nimiin. (Oikeuslaitos 2009.) Jos avopuolisoiden kotina käytetty asunto on vuokrattu yhdessä, voi toinen osapuoli vaatia käräjäoikeudelta määräystä, kumpi saa jäädä asumaan asuntoon. Käräjäoikeus voi määrätä, että se, joka tarvitsee asuntoa enemmän, saa jatkaa kotina käytetyn asunnon vuokrasuhdetta yksin. Tällöin toinen avopuolisista tai tarvittaessa molemmat voidaan vapauttaa vuokrasuhteesta. (Linnainmaa 2001, 331.)

Käräjäoikeus varaa vuokranantajalle tilaisuuden tulla kuulluksi ennen päätöksen antamista. Jos vuokranantaja voi näyttää toteen, että hän kärsii asiasta vahinkoa, käräjäoikeus ei tällöin voi antaa määräystä vuokrasuhteen jatkumisesta. Tuomioistuimen päätös on heti täytäntöönpanokelpoinen, vaikka siitä olisi valitettu. Vuokrasuhteen nimiinsä saanut avopuoliso voi hakea toiselle häätöä, jos avopuoliso ei lähde asunnosta. (Linnainmaa 2001, 331.)

2.4 Elatusvelvollisuus

Aviopuolisoiden keskinäinen elatusvelvollisuus syntyy lain mukaan vihkimisellä ja päättyy avioeroon tai kuolemaan. Molempien puolisoiden on huolehdittava yhteisestä taloudesta ja toistensa elatuksesta kykyjensä mukaan. Elatusvelvollisuuden tarkoituksena on varmistaa molemmille puolisoille samanlainen elintaso tuloista ja varallisuudesta riippumatta. Sen tarkoituksena ei ole taata minimielatusta, vaan elatusvelvollisuus on suhteutettava puolisoiden oloihin. (Kangas 2006, 198.) Elatusvelvollisuudella on henkilökohtaisen oikeusvaikutuksen luonne, jolla on taloudellisia seuraamuksia. Elatusvelvollisuus perustuu lakiin eikä siitä voi sitovasti etukäteen luopua eikä se ole siirrettävissä. (Gottberg 2007, 10.)

Aviopuolisot voivat sopia elatusavun suuruudesta keskinäisellä sopimuksella. Sopimus on sitova, vaikka sitä ei ole vahvistettukaan tuomioistuimessa tai sosiaalilautakunnassa. Jos jompikumpi sopimusosapuolista laiminlyö sovitun elatusavun maksamisen, voi toinen vaatia sopimuksen mukaista korvausta nostamalla kanteen tuomioistuimessa. Mikäli puolisot eivät pääse keskenään sopimukseen elatusavusta, he voivat nostaa elatusavun vaatimuskanteen tuomioistuimessa, joka voi määrätä toiselle puolisoille elatusavun maksuvelvollisuuden. Elatusavun maksuvelvollisuus lainvoiman saaneen avioeron jälkeen on mahdollista, mutta käytännössä harvinaista. Elatusavun suorittaminen edellyttää tällöin, että toinen puoliso on elatuksen tarpeessa, toinen puolisoista kykenee suorittamaan elatusapua ja maksuvelvollisuutta voidaan pitää kohtuullisena. (Kangas 2006, 199-200.)

Avopuolisilla ei ole aviopuolisoiden tapaan elatusvelvollisuutta toisiaan kohtaan, mutta he voivat sopia keskenään elatuksen maksamisesta. Jos elatuksen maksamisesta ei ole sovittu, toiselta ei ole mahdollista vaatia elatusapua välirikon jälkeen. Tämä voi johtaa esimerkiksi pitkään kotiäitinä olleen naisen taloudellisesti erittäin huonoon tilanteeseen. (Linnainmaa 2001, 327.)

Oikeuskäytännön mukaan toinen avopuoliso vaatii oikeudenkäynneissä usein korvausta toiselle osapuolelle annetusta elatuksesta, jolle ei ole lakimääräistä velvoitetta sekä asumis- ja autonkäyttöedusta. Korvausta ei yleensä tuomita, jos korvauksista ei ole sovittu etukäteen. Tämäntyyppiset maksut katsotaan yleensä yhteiselämään kuuluviksi maksuiksi ja jos maksava osapuoli ei ole esittänyt vaatimusta kulujen korvaamisesta avoliiton aikana, hänen katsotaan hyväksyneen ne toiselta korvausta edellyttämättä. (Gottberg 2007, 69.)

2.5 Vastuu veloista

Avioliitossa vallitsee velkojen erillisyyden periaate, jolla tarkoitetaan sitä, että puoliso vastaa yksin ennen avioliittoa tai sen aikana tekemästään velasta. Erillisvelkavastuu tarkoittaa, että yksin toisen puolison nimissä otettu velka voidaan periä vain hänen omasta omaisuudestaan. Ainoa poikkeus velkojen erillisyyden periaatteesta on jommankumman puolison perheen elatusta varten tekemä velka, ei kuitenkaan rahalaina. Velka voi syntyä elatusta varten tehdyistä hankinnoista tai toistuvista yhteisen talouden maksuista esimerkiksi vuokrista, puhelin- ja sähkölaskuista sekä vastakirjaostoista. Puolisoilla voi olla myös yhteistä velkaa, josta he ovat velkojaan nähden solidaarisessa vastuussa, ellei velkojan kanssa ole sovittu toisin. Tämä tarkoittaa, että koko velka voidaan periä kummalta velalliselta tahansa. Puolisot voivat keskenään sopia yhteisiin nimiin velaksi hankitun omaisuuden omistusosuuksista, jolloin rahoitus ja vastuu velasta jakautuvat sopimuksen mukaisessa suhteessa. (Gottberg 2007, 24-26.)

Elatusvelka on aina yhteistä riippumatta siitä, ovatko puolisot tehneet sen yhdessä vai vain toinen puolisoista. Elatusvelalla tarkoitetaan velkaa, joka syntyy perheen elatukseen kuuluvien tavaroiden ja palvelusten ostamisesta. Tällaisia ovat esimerkiksi kaupasta otettu velka, joka on tarkoitettu perheen ruokailu-, vaate-, terveydenhoito- ja koulutusmenoihin. (Kivelä & Nordell 2007, 57.)

Avopuolisot vastaavat kumpikin omista veloistaan. Avopuoliso ei näin ollen vastaa edes toisen osapuolen tekemästä elatusvelasta kuten avioliitossa. Sen sijaan osapuolet ovat yhdessä vastuussa yhteisestä velasta, esimerkiksi päivittäisten elintarvikkeiden hankkimisesta syntyneestä vastakirjavelasta, joka on syntynyt molempien käyttäessä vastakirjaa. (Kivelä & Nordell 2007, 67-68.)

2.6 Avopuolison ja lapsen jäämistöoikeudellinen asema

Avopuolisoilla ei ole toistensa omaisuuteen perintöoikeutta. Keskinäisellä testamentilla avopuolisot voivat halutessaan turvata jälkeenjääneen aseman toisen kuoltua. Omaisuus menee kuolleen osapuolen perillisille laillisen perimysjärjestyksen mukaan, jos testamenttia ei ole. (Kivelä & Nordell 2007, 67.) Toisin kuin avioleskellä, avioleskellä ei ole oikeutta pitää hallinnassaan heidän yhteisenä kotinaan käyttämäänsä asuntoa. Avioleski myös perii puolison, jos

puoliso kuoli lapsettomana eikä leskeä ole sivuutettu testamentilla. Perintökaaren 8 luvun mukaan avoleski ei saa puolisolle tai kihlakumppanille annettavaa harkinnanvaraista avustusta. (HE 37/2010, 11-12.)

Avioliiton ulkopuolella 1.10.1976 tai myöhemmin syntynyt lapsi, jonka isyys on tunnustettu tai vahvistettu kanteella, perii äitinsä lisäksi isänsä ja isänpuoleiset sukulaiset. Perintöoikeus ei perustu sosiaaliseen vanhemmuuteen, vaan vahvistettuun sukulaisuussuhteeseen. Tämän vuoksi lapsen oikeus perintöön ei riipu siitä, onko lapsi koskaan asunut perittäjän vanhemman luona. (Aarnio & Kangas 2009, 78.) Avioliiton ulkopuolella syntyneellä lapsella, jonka isyyden perittävä on tunnustanut, on oikeus lakiosaan vastaavalla tavalla kuin avioliitossa syntyneellä lapsella (Aarnio & Kangas 2009, 824). Rintaperillisen lakiosaa ei voida syrjäyttää avopuolisoiden tekemällä testamentilla.

Alaikäinen pesänosakas voi tarvita edunvalvojan. Mikäli joku lapsista on alaikäinen isän kuollessa, ovat avioleski ja lapset kuolinpesän osakkaita. Lapselle on tällöin määrättävä edunvalvoja, koska leski osakkaana valvoo omia etujaan pesässä. Lesken edut ovat ristiriidassa lapsen etujen kanssa, minkä vuoksi hän ei voi valvoa lapsen etua. Edunvalvoja on määrättävä, vaikka asioista pystyttäisiinkin päättämään sovussa, sillä ristiriidan mahdollisuus on aina olemassa. Edunvalvojaa ei tarvita, jos alaikäisen holhooja ei ole pesänosakas. Äiti voi siten edustaa alaikäistä pesänosakasta tämän isoisän perinnönjaossa esimerkiksi silloin, kun lapsen isä on kuollut jo aiemmin. (Norri 2007, 415.)

Holhustoimilain (HolhTL) mukaan alaikäisen edunvalvojina toimivat yleensä hänen huoltajansa. Avioliitossa molemmat vanhemmat ovat lapsensa huoltajia ja myös edunvalvojia. Avopuolisista vain lapsen äiti on edunvalvoja, ellei isyyttä ole tunnustettu ja huoltoa vahvistettu. (Valjakka 2002, 106.) Jos avopuolisista toinen kuolee ja heillä on yhteinen, alaikäinen lapsi, eloonjäänyt puoliso toimii lapsen edunvalvojana.

Perunkirjoitus on pidettävä aina jokaisen henkilön kuoleman jälkeen kolmen kuukauden kuluessa kuolemantapauksesta (Norri 2007, 294). Perukirja sisältää perinnönjättäjän omaisuusluettelon sisältäen varat ja velat sellaisina kuin ne olivat kuolinhetkellä. Aviopuolisoiden kyseessä ollen myös lesken varat ja velat on merkittävä perukirjaan. Perintöverotus toimitetaan perukirjan tietojen perusteella, joten perukirja on kuolinpesän veroilmoitus perintöverotusta varten (Norri 2007, 304).

Holhoustoimesta annetun asetuksen 4 §:n mukaan alaikäisen edunvalvonta merkitään holhousasioiden rekisteriin, jos alaikäinen on osakkaana kuolinpesässä ja hänen osuutensa pesän bruttovaroista on suurempi kuin 15 000 euroa. Jos kuolinpesässä on alaikäinen tai edunvalvojan edustama osakas, perukirja on samalla selvitys holhousviranomaiselle valvontaa varten. Perukirjasta on kuukauden kuluessa perunkirjoituksen päättymisestä toimitettava jäljennös maistraattiin. (Aarnio & Kangas 2009, 343.)

Edunvalvojan toimintaa valvoo maistraatti. Edunvalvojan on päämiehensä omaisuuden hoitajana pidettävä kirjaa päämiehensä varoista ja veloista sekä tilikauden aikaisista tapahtumista. Holhousrekisteriin merkittyjen lasten vanhemmat ovat siten lapsen edunvalvojina myös velvollisia tekemään tilin. Tilikauden pituus ja tilivelvollisuuden laajuus voivat vaihdella omaisuuden mukaan. Edunvalvoja tarvitsee maistraatilta luvan päämiehensä puolesta tehtäviin merkittäviin oikeustoimiin. Lupa vaaditaan esimerkiksi vanhempien halutessa myydä lapsensa osuuden kiinteistöstä tai ostaa kiinteistön hänen nimiinsä. Maistraatti myöntää luvan, mikäli myynnin tai oston katsotaan olevan lapsen edun mukainen. (Maistraatit 2010.) On siis huomattava, että vanhemmat eivät voi vapaasti käyttää lastensa varoja.

2.7 Perusteettoman edun palautus ja sitä vastaavat korvaukset

Avoliiton päättyessä käytävät prosessit voidaan jakaa kahteen ryhmään: ongelmat omistuksesta ja erilaiset kompensatiokanteet. Kun eletään yhdessä, omistuksella ei ole suurta merkitystä: osapuolille riittää, että omaisuus on molempien käytössä eikä koeta tärkeäksi, kumman omistukseen esine tulee tai kumman varoilla se rahoitetaan. Eron kohdatessa taas nimenomaan omistuksella on ratkaiseva merkitys, koska tällä hetkellä avio-oikeuteen verrattava tasoitusjärjestelmä avopuolisoiden väliltä puuttuu. (Gottberg 1996 b, 50.)

Yleisimpiä kompensatiokanteita ovat toisen hyväksi tehdystä työstä esitetyt palkkavaateet ja erilaiset velkomukset sekä vaatimukset toisen omaisuuden parantamiseen sijoitettujen varojen korvaamisesta (Gottberg 1996 b, 50). Koska avopuolisoiden väliltä puuttuu elatusvelvollisuus, uhraukset yhteiseen talouteen koetaan suhteen purkautuessa helposti perusteettomiksi ja edunpalautusta edellyttäviksi. Tyypillistä on, että kanteita ajetaan monella rinnakkaisella tai vaihtoehtoisella perusteella. Usein liitetään vaihtoehtoinen korvausvaade etenkin omistusoikeuden vahvistamista koskeviin kanteisiin siltä varalta, että päävaatimus hylätään. (Gottberg 1996 b, 50-51.)

Avoliiton päätyminen voi johtaa pitkään kotiäitinä olleen naisen taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen, mikäli kaikki omaisuus on hankittu ansiotyössä käyvän miehen nimiin. Näin voi olla myös silloin, jos parit toimivat siten, että naisen palkka käytetään ruokaan ja muihin talousmenoihin. Mies hankkii puolestaan omaisuutta nimiinsä omilla tuloillaan. Näin menetellessä välikon tultua nainen jää heikkoon asemaan. Pitkän avoliiton jälkeen nainen voi saada todella vaatimattoman summan korvaukseksi, vaikka hänen panoksensa olisikin ollut huomattava. (Linnainmaa 2001, 328.)

Esimerkki 4:

Mervi Manninen ja Ville Veijonen elivät 27 vuotta avoliitossa. Heillä oli kolme yhteistä lasta. Mervi kävi koko avoliiton ajan töissä lukuun ottamatta lyhyitä äitiyslomia. Mervi käytti palkkansa perheen elatukseen. Tämä mahdollisti osaltaan sen, että Ville pystyi hankkimaan omiin nimiinsä omakotitalon ja Mersun. Ville oli ajoittain pitkiäkin jaksoja työttömänä. Silloin perheen elatus oli paljolti Mervin tulojen varassa. Pääsääntöisesti Villen tulot kuitenkin olivat Mervin tuloja suuremmat. Merville ja Villelle tuli välikko. Kaikki omaisuus jäi Villelle. Mervi ei saanut mitään. Mervi vei asian oikeuteen ja vaati, että Ville veloitettaisiin korvaamaan saamansa perusteeton etu Merville. Mervin vaatimus oli 31000 euroa. Korkein oikeus katsoi, ettei Mervin asuminen yhteisessä kodissa ollut riittävä korvaus hänen toimistaan Villen omaisuuden kartuttamiseksi. Korkein oikeus määräsi Villen maksamaan Merville 7500 euroa. Hovioikeus ei olisi antanut Merville mitään. KKO 1993:168 (Linnainmaa 2001, 328.)

Korkeimman oikeuden mukaan Mervin ansiotulot, kodissa perheen hyväksi toimiminen ja lasten elatukseen osallistuminen olivat mahdollistaneet Villen omakotitalon hankkimisen. Mervin panoksella auton ja koti-irtaimiston hankkimisessa ei katsottu olevan vastaavaa merkitystä. Avoliiton kesto ja kolme yhteistä lasta tukivat päätelmää Mervin toimimisesta perheen yhteisen edun hyväksi. (Norri 2007, 58-59.)

Avopuolisot voivat avoliiton aikana tehdä esimerkiksi rakennustöitä, joista toinen avopuoliso hyötyy. Avopuolisoiden on mahdollisuus saada tuomioistuimen päätöksellä kohtuullinen korvaus avoliiton aikana tehdystä työstä. Osapuolten läheinen suhde vaikuttaa korvauksen määrään, joten tuomittava korvaus ei yleensä vastaa normaalitasoista työpalkkaa. (Gottberg 2007, 67.) Riitojen välttämiseksi avopuolisoiden kannattaa sopia, miten toiselle avopuolisolle tehtävä merkittävä työ korvataan, mikäli liitto päättyy (Linnainmaa 2001, 329).

Esimerkki 5:

Sirkku Saarinen ja Jyri Järvinen asuivat viisi vuotta avoliitossa. Sirkku omisti kiinteistön, jonne pariskunta päätti rakentaa talon. Sirkku maksoi kustannukset ja Jyri rakensi. Vastikkeena rakennustyöstä Jyri saisi asua talossa, mutta muun korvauksen

maksamisesta Jyrille ei sovittu. Talo oli melkein valmis, kun Sirkulle ja Jyrille tuli välirikko. Jyri vaati, että tuomioistuimien velvoittaisi Sirkun maksamaan hänelle rakennustyöstä korvausta. Jyri ehti kuolla useita vuosia kestäneen oikeudenkäynnin aikana. Korkein oikeus totesi, että Jyrin työpanos oli ollut huomattava. Jyri ei välirikon vuoksi voinut asua talossa, joten hän menetti tarkoitetun vastikkeen. Korkein oikeus määräsi Sirkun maksamaan kohtuullisena rahakorvauksena 3363 euroa Jyrin kuolinpesälle. KKO 1988:27 (Linnainmaa 2001, 329.)

Usein avoliitoissa avopuoliso maksaa toisen avopuolison lainaa ja rahoittaa toisen omaisuutta. Tällöin on syytä sopia maksettavasta korvauksesta. Varojaan toisen omaisuuden hankkimiseen käyttäneen avopuolison voi muutoin olla vaikea saada korvausta avoliiton päättyessä eroon tai jos toinen avopuoliso kuolee. (Linnainmaa 2001, 329.)

Esimerkki 6:

Kiira Keränen asui lähes 20 vuotta avoliitossa Topi Tolosen kanssa. Avoliitto jatkui Topin kuolemaan asti. Viimeiset vuodet laskut maksoi se, kummalla rahaa oli, riippumatta siitä, kumman laskusta oli kysymys. Kiiran bruttotulot olivat yli kolminkertaiset Topin tuloihin verrattuna. Kiira oli osittain lyhentänyt Topin nimissä ollutta velkaa. Kiiran ja Topin viimeisten yhteisten vuosien suuri hanke oli talviasuttavan kesämökin rakentaminen. Mökki rakennettiin Topin omistamalle maalle, joten koko kiinteistö mökkeineen kuului Topin omistukseen. Suurin osa rakennusrahoista oli Kiiran antamia. Mökki oli melkein valmis, kun Topi kuoli. Topin perillinen oli Teijo Tervonen, jolle kiinteistö meni perintönä. Kiira vaati Teijolta korvausta perusteettomasta edusta. Korkein oikeus määräsi Teijon maksamaan Kiiralle 14300 euroa. KKO 1988:28 (Linnainmaa 2001, 329.)

Esimerkki 7:

Avoliitossa olleet Eeva H ja Matti P olivat 12.9.1997 ostaneet 560 000 markalla omakotikiinteistön. Eeva H oli maksanut kauppahinnasta 94 prosenttia. Lainhuuto oli 23.1.1998 myönnetty puoliksi kummallekin. Matti P oli kuollut 6.10.2006. Eeva H ja Matti P eivät olleet tehneet kauppahinnan maksun johdosta keskinäisiä välejä koskevaa sopimusta velkasuhteesta tai sen ehdoista. Eeva H vaati 27.7.2007, että Matti P:n kuolinpesä velvoitetaan suorittamaan hänelle perusteettoman edun palautuksena 110000 euroa korkoineen. Kuolinpesä oli hyötynyt hänen kustannuksellaan siitä, että hänen 94-prosenttisesti rahoittamastaan kiinteistöstä 50 prosenttia kuului kuolinpesän varallisuuteen. Saatava ei ollut vanhentunut, sillä kiinteistön omistusoikeuden kirjaus oli tullut hänen tietoonsa vasta Matti P:n kuoleman jälkeen ja vanhentuminen tuli laskea perunkirjoituksen valmistelusta tai aikaisintaan Matti P:n kuolemasta. Matti P:n kuolinpesän osakkaat Raija K ja Susanna P vaativat kanteen hylkäämistä saatavan vanhentumisen johdosta. Eeva H:n tekemät rahasuoritukset olivat tapahtuneet vuonna 1997 ja saatava oli vanhentunut 1.1.2007. (KKO:2010:66)

Korkeimmassa oikeudessa Matti P:n kuolinpesän osakkaat hakivat muutosta vain siltä osin, onko palautussaatava lakannut vanhentumisen johdosta. Korkein oikeus katsoi, että saatavan vanhentumisaika oli alkanut Matti P:n kuollessa 6.10.2006 eikä muuttanut hovioikeuden tuomiota, jossa määrättiin Matti P:n kuolinpesän osakkaat suorittamaan Eeva H:lle perusteettoman edun palautuksena 110 000 euroa korkoineen.

Toiselle osapuolelle rahaa antaneen avopuolison on pystyttävä todistamaan, että hän on suorittanut vaatimansa rahamäärän avopuolisolleen. Koska velkakirjaa ei yleensä tehdä, voi tili-siirto tai henkilötodistelu riittää näytöksi. Toinen osapuoli voi myöntää saaneensa rahavarat lahjaksi. Lähtökohta kuitenkin on, että näyttövelvollinen on se, joka väittää saaneensa lahjan. Vaikka osapuolilla olisi kuinka läheinen suhde toisiinsa, tämä ei käänneä todistustaakkaa. (Ossa 2006, 34.) Oikeuskäytäntö osoittaa, että tällaisia velkomusriitoja on usein tilanteissa, joissa toinen on maksanut yhdessä käytettyyn, mutta toisen omistamaan omaisuuteen kohdistuvia velkoja esimerkiksi auton tai asunnon maksueriä. Vaikka näitä maksuja ei avoliiton aikana tarkoitettaisikaan velaksi, avoliiton päättyessä niitä kuitenkin usein yritetään periä velkana toiselta osapuolelta. (Gottberg 2007, 68.)

Esimerkki 8:

A ja B ovat eläneet joitakin vuosia avoliitossa. A oli hankkinut 50 000 euroa maksaneen taulun. Kauppakirjasta ilmeni, että ostaja oli ollut A. B pyysi osoittamaan, että hän oli siirtänyt A:n tilille 20 000 euroa. A ei kiistä saaneensa rahavaroja, mutta toteaa, että B on antanut ne hänelle lahjaksi. B:n lähtökohtana ei ole yhteishankintataroituksen osoittaminen, vaan se, että hän on lainannut A:lle 20 000 euroa rahaa. A:n pitää esittää näyttöä siitä, että B on nimenomaisesti antanut hänelle lahjan, jotta hänellä ei olisi takaisinmaksuvelvollisuutta. (Ossa 2006, 34.)

Esimerkki 9:

A velkoo entiseltä avopuolisoltaan B:lta 1200 euroa sillä perusteella, että on lainaluonteisesti maksanut B:n auton osamaksueriä tuon summan arvosta, jonka B myös oli luvannut maksaa hänelle takaisin. B myöntää A:n suorittaneen mainittuja eriä yhteensä 600 euroa mutta toteaa, että kysymyksessä oli pelkkä rakkaudenosoitus eikä laina. A ei onnistu näyttämään suorittaneensa maksuja yli B:n myöntämän summan, mutta kiistää jyrkästi, että olisi antanut rahoja muuten kuin lainaksi, kun kerran autokin oli yksin B:n. – Todistajien kertomuksista ilmenee, että B:n syntymäpäiväkuksuilla vuotta aikaisemmin A oli valitellut, ettei hänellä nyt ollut rahaa ostaa B:lle sen kummempaa lahjaa, mutta todennut, että ”käyköön lahjasta se tämän kuun 200 euron autovelan lyhennys”. Muuta selvitystä asiasta ei saatu. Tämän pelkistetyn esimerkin puitteissa B siis joutuisi maksamaan A:lle 400 euroa. (Gottberg 2007, 68-69.)

Avopuolisolla on myös mahdollisuus saada korvausta avopuolisolta osuutensa vastikkeettomasta käytöstä (Ossa 2006, 34). Usein avoliiton päättyessä toinen avopuoliso jää asumaan yhteisesti omistettuun asuntoon. Tällöin toinen avopuoliso on estynyt käyttämästä omaa omistusosuuttaan. Yhteisesti omistetun esineen käytön estymisestä maksettavista korvauksista ei ole erityisiä säännöksiä yhteisomistussuhteissa. Oikeuskäytännön mukaan toisella avopuolisolla on oikeus saada kohtuullinen korvaus käytön estymisestä. Avopuolisot voivat sopia keskenään korvauksesta, mutta mikäli sopimukseen ei päästä, oikeus korvaukseen alkaa, kun toinen puoliso panee vireille yhteisomistussuhteen purkamiseen tähtäävän kanteen. (Kangas 2006, 313.)

Esimerkki 10:

A ja B omistivat yhdessä asunnon. Välikon vuoksi B muutti pois ja A jäi yksin asumaan asuntoon. Kun B ei ollut voinut käyttää asuntoa ja hänelle siten aiheutui haittaa ja vastaavasti A:lle asumisen jatkuessa pitempään taloudellista hyötyä siitä, että A yksin käytti yhteistä omaisuutta, A veloitettiin suorittamaan B:lle korvausta siihen saakka, kunnes asunto oli myyty. KKO 2000:114 (Ossa 2006, 35.)

2.8 Omaisuuden erottelu ja riitakysymykset

Omaisuuden ositusta varten tuomioistuin voi avioliiton purkautuessa määrätä pesänjakajan. Pesänjakajan määrääminen avoliiton purkautuessa ei ole tällä hetkellä mahdollista, vaan mahdolliset riidat on ratkaistava käräjäoikeudessa. (HE 37/2010, 11.) Oikeudenkäynti on raskas ja epätarkoituksenmukainen, koska ratkaisua voidaan tarvita moniin yksittäisiin riitakysymyksiin (HE 37/2010, 15).

Avoliittoja koskevia ja oikeuskäytäntöön kohdistuvia tutkimuksia on Suomessa tehty vähän. Kattavia empiirisiä kartoituksia ei ole käytettävissä siitä, paljonko avopuolisoiden välisiä riitoja käsitellään ali- ja hovioikeuksissa eikä siitä, mistä näissä prosesseissa useimmin riidellään. Koska korkein oikeus on viime vuosina ottanut ratkaistavakseen joitakin avoliittoja koskevia ennakkotapauksia, on oikeuskäytännön yleislinja selvillä, vaikka saatavilla olevan tutkimustiedon pohjalta riitojen yleisyys ei olekaan selvitetävissä. (Gottberg 1996 b, 51.)

2.9 EU:n ja ulkomaiden avopuolisoita koskeva lainsäädäntö

Eri maissa sovellettavat ratkaisut avopuolisoiden varallisuussuhteiden sääntelyn osalta ovat varsin erilaisia. Useimmissa Euroopan maissa sääntely on vähäistä. Ainoastaan Ruotsissa on kattava avoliittoja koskeva sääntely. (Oikeusministeriö 2008, 27-28.)

Euroopan neuvosto

Avopuolisoiden keskinäisten sopimusten ja testamenttien pätevydestä on Euroopan neuvoston ministerikomiteassa vuonna 1988 hyväksytty suositus, jonka mukaan avopuolisoiden välisiä sopimuksia ja testamenttimääräyksiä ei tulisi pitää pätemättöminä vain sen perusteella, että avopuolisot ovat ne laatineet. (Oikeusministeriö 2008, 28.)

Euroopan unioni

Avopuolisoiden varallisuussuhteisiin liittyvä aineellisoikeudellinen yhteisöainsäädäntö puuttuu Euroopan unionista. Vuonna 2006 komission julkaisema vihreä kirja sisältää aviopuolisoiden aviovarallisuussuhteisiin liittyviä oikeudellisia kysymyksiä ja muiden yhteiselämän muotojen kansainvälisiä varallisuusoikeudellisia vaikutuksia. Komission tarkoituksena on antaa säädösehdotus vuonna 2011. (Oikeusministeriö 2008, 28.)

Ruotsi

Avopuolisoiden välisiä suhteita sääntelee Ruotsissa avoliittolaki. Laki koskee avopuolisoiden yhteisen asunnon ja asuntoirtoimiston jakamista avoliiton päättyessä. Laissa avopuolisoina pidetään kahta vakituisesti yhdessä asuvaa, yhteisen talouden omaavaa henkilöä, jotka voivat olla joko samaa tai eri sukupuolta. Suhdetta ei tarvitse rekisteröidä, vaan vallitsevien olosuhteiden perusteella ratkaistaan, onko kyseessä avoliitto. Kriteereinä ovat muun muassa yhdessä asumisen jatkuvuus ja että kyse on parisuhteesta. Yhteistalous käsittää tehtävien ja taloudellisen vastuun jakamista päivittäin. Lain soveltaminen edellyttää, että kumpikaan osapuoli ei saa olla avoliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. (Oikeusministeriö 2008, 28-29.)

Lain soveltamisen piiriin lasketaan kuuluvaksi ainoastaan ”avoliitto-omaisuus”, mikä tarkoittaa yhteistä ja yhteiseen käyttöön hankittua asuntoa ja tavanomaista asuntoirtoimistoa. Molemmat omistavat omaisuutensa ja vastaavat veloistaan avosuhteen aikana. Omistajan määräysvaltaa omaan omaisuuteensa on kuitenkin rajoitettu siten, että toinen avopuoliso ei

pääsäännön mukaan saa luovuttaa tai pantata lain piiriin kuuluvaa asuntoa tai asuntoirtaimistoa ilman toisen avopuolison suostumusta. (Oikeusministeriö 2008, 29.)

Avoliitto purkautuu avopuolisoiden tai toisen heistä solmiessa avioliiton tai rekisteröidyn parisuhteen, avopuolisoiden muuttaessa erilleen tai toisen avopuolison kuollessa. Avoliitto purkautuu myös toisen avopuolison hakiessa tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä, lupaa yhteiseen kotiin asumaan jäämiseen tai nostaa kanteen asunnon saamiseksi kokonaan itselleen. Pesänjako tulee siis suorittaa toisen osapuolen sitä vaatiessa, muutoin molemmat pitävät oman omaisuutensa. (Oikeusministeriö 2008, 29.)

Avoliiton purkautuessa avoliitto-omaisuus jaetaan pääsääntöisesti tasan avopuolisoiden kesken. Avoliitto-omaisuuden tasan jakamista kuitenkin voidaan kohtuullistaa suhteen kesto ja avopuolisoiden taloudellinen tilanne huomioiden, mikäli omaisuuden luovutus muodostuu toiselle osapuolelle kohtuuttomaksi. (Oikeusministeriö 2008, 29.)

Enemmän asuntoa ja asuntoirtaimistoa tarvitsevilla avopuolisolla on oikeus saada ne itselleen kohtuullisuuden rajoissa. Asunnon saaneen avopuolison tulee maksaa toiselle samanarvoinen hyvitys rahassa, mikäli toinen avopuoliso ei saa pesästä samanarvoista omaisuutta. Sama oikeus on myös jakosäännösten piiriin kuulumattoman asumisoikeus- tai vuokra-asunnon ollessa kyseessä, jolloin enemmän asuntoa tarvitseva voi ottaa asunnon haltuunsa rahallista korvausta vastaan. Tällaisissa tapauksissa edellytetään pariskunnalla olleen tai olevan yhteinen lapsi. (Oikeusministeriö 2008, 29.)

Avopuolisot voivat kuitenkin kirjallisella sopimuksella sopia, ettei heihin sovelleta lakia ollelleen tai että tietty omaisuus rajataan lain soveltamisen ulkopuolelle. Molempien avopuolisoiden on allekirjoitettava sopimus. Kohtuutonta sopimusta voidaan myöhemmin sovitella tai sopimus voidaan jättää kokonaan huomiotta. (Oikeusministeriö 2008, 29-30.)

Avopuolisot eivät peri toisiaan, mutta he voivat testamentata omaisuuttaan toisilleen joko käyttö- tai omistusoikeustestamentilla (Oikeusministeriö 2008, 30).

Norja

Vuodesta 1991 voimassa ollut yhteisasumislaki säätelee yhteisasumista Norjassa. Laki sisältää säännökset yhteisen asuntoirtaimiston ja asunnon jaosta. Lakia sovelletaan silloin, kun kaksi tai useampia naimattomia yli 18-vuotiaita asuu samassa taloudessa yhdessä ja tämä yhteistalous purkautuu joko yhden osapuolen kuoleman takia tai jostain muusta syystä.

Edellytyksenä lain soveltamiselle on, että yhteisasuminen on jatkunut vähintään kaksi vuotta tai että osapuolilla on ollut tai on yhteinen lapsi tai odotetaan yhteistä lasta. (Oikeusministeriö 2008, 30.)

Yhteistaloudessa asuneen henkilön kuoltua eloonjäävä voi lain nojalla saada erityisestä syystä oikeuden lunastaa tai ottaa haltuunsa yhteisen asunnon, asuinirtaimistoa tai asuinkiinteistön. Yhteistalouden purkautuessa muusta syystä kuin osapuolen kuoleman takia, voi yksi osapuolista saada oikeuden tulla huoneenvuokrasopimukseen toisen henkilön sijaan, lunastaa itselleen tai ottaa haltuunsa asuinkiinteistön, yhteisen asunnon tai ottaa asuntoirtaimistoa haltuunsa. (Oikeusministeriö 2008, 30.)

Yksinomaan avoliittoja koskevaa lainsäädäntöä ei ole Norjassa voimassa tällä hetkellä. Kumpikin pitää oman omaisuutensa ja yhteinen omaisuus jaetaan yhteisasumislain säännökset huomioiden avopuolisoiden kesken. Puolisoita pidetään muodollisesta omistuksesta huolimatta omaisuuden yhteisomistajina, jos toinen puoliso on riittävästi osallistunut omaisuuden hankintaan avoliiton aikana. (Oikeusministeriö 2008, 30.)

Avoliiton aikana tai erovaiheessa avopuolisot voivat keskinäisin sopimuksin järjestellä taloudellisia suhteitaan. Yhteisasumislaki sisältää säännöksen, jonka mukaan nämä sopimukset on huomioitava osapuolten lain nojalla saatavia oikeuksia harkittaessa. (Oikeusministeriö 2008, 30.)

Avopuoliso ei peri kumppaniaan. Omaisuudestaan toisen avopuolison hyväksi avoparit voivat määrätä testamentilla, mutta testamentilla määrätyn omaisuuden edelle menee kuitenkin rintaperillisen lakiosa. Avopuolison yhteistä asunnon ja asuntoirtaimiston jakamattomuussuojasta ei ole mahdollista määrätä testamentilla. Avioliitosta leskeksi jäänyt saa tämän suojan avioliittolain nojalla. (Oikeusministeriö 2008, 31.)

Norjassa on vireillä avopuolisoiden asemaa koskeva lakiuudistus. Lakiuudistus toisi parempaa turvaa eloonjääneelle avopuolisolle niissä avoperheissä, joissa on tai on ollut yhteinen lapsi tai yhteistä lasta odotetaan. Tällöin avopuolisolle tulisi oikeus periä toisensa vastaavalla tavalla kuin aviopuolisolla. Avopuolisolla olisi myös yhteistä asuntoa ja asuntoirtaimistoa koskeva jakamattomuussuoja, mikäli toisen avopuolison avoliiton ulkopuoliset perilliset eivät tätä vastusta. Ne avopuolisot, joilla ei ole yhteisiä lapsia, mutta ovat asuneet yhdessä viisi vuotta, voisivat määrätä perintöoikeuden toiselle avopuolisolle testamentilla. Avoliittojen rekisteröintiä ei edelleenkään esitetä lakiuudistuksessa. (Oikeusministeriö 2008, 31.)

Tanska

Tanskassa ei myöskään ole voimassa erityislainsäädäntöä, joka koskee avopuolisoiden välisiä varallisuussuhteita. Sen sijaan oikeuskäytännöllä, jossa on sovellettu yleisiä yksityisoikeudellisia periaatteita, on erittäin suuri merkitys. Avopuolisot voivat myös sopia varallisuussuhteistaan keskinäisillä sopimuksilla. (Oikeusministeriö 2008, 32.)

Avoliiton päättyessä pääsääntöisesti molemmat osapuolet pitävät oman omaisuutensa. Oikeuskäytännön mukaan avopuolisolla on kuitenkin mahdollisuus kanteella hakea hyvitystä toisen avopuolison hyväksi annetusta panoksesta, jos toinen osapuoli on saanut siitä taloudellista hyötyä. Korvausta on mahdollista saada myös avoliiton päättyessä kuolemaan. (Oikeusministeriö 2008, 32.)

Huoneenvuokralainsäädännössä avopuolisot rinnastetaan aviopuolisoihin. Lain mukaan sillä avosuhteen osapuolella, jolla ei ole vuokrasuhdetta vuokranantajaan, on oikeus suhteen päättyessä ottaa ilman vuokranantajan suostumusta asunto hallintaansa. Tällöin edellytetään vähintään kahden vuoden yhdessä asumista asunnossa. Avopuolisoiden erimielisyydet voidaan viedä ratkaistavaksi tuomioistuimeen. (Oikeusministeriö 2008, 32.)

Avopuolisilla ei ole lain mukaan perintöoikeutta toistensa omaisuuteen eikä yhteistä asuntoa tai asuntoirtaimistoa koskevaa jakamattomuussuojaa. Avopuolisoiden mahdollisuutta testamentata toisilleen omaisuutta on lisätty perintökaaren uudistuksessa, joka tuli voimaan vuoden 2008 alussa. Avopuolisot voivat tehdä avopuolisotestamentin, kun ovat asuneet yhdessä kaksi vuotta. Testamentissa he voivat määrätä eloonjäävän perivän puolet pesästä. Tämä vastaa aviopuolison perintöoikeutta. (Oikeusministeriö 2008, 32.)

Viro ja Venäjä

Virossa ja Venäjällä ei ole olemassa avoliittoja koskevaa lainsäädäntöä eikä myöskään käynnissä olevia lainsäädäntöhankkeita (Oikeusministeriö 2008, 32).

Alankomaat

Alankomaissa avopuolisot voivat järjestää varallisuus oikeudellisia suhteitaan kahdella tavalla: tekemällä yhteiselämäänsä koskevan vapaamuotoisen sopimuksen tai rekisteröimällä parisuhteensa. Parisuhde on ollut mahdollista rekisteröidä vuodesta 1998 lähtien. Rekisteröinnin vaikutukset vastaavat pitkälti avioliiton solmimisen vaikutuksia. Erot liittyvät lähinnä lapsen

aseman järjestämiseen. Rekisteröidyssä parisuhteessa lähtökohtana on aviopareja vastaavasti omaisuuden yhteisyys. Avioliiton sääntöjä sovelletaan suhteen purkautuessa. Omaisuuden yhteisyysolettaman mukaan omaisuus jaetaan parisuhteen purkautuessa tasan, elleivät puoliset ole keskinäisillä sopimuksilla sopineet muuta. Puolisoilla on siis mahdollisuus sopia omaisuuden jakamisesta myös muulla tavalla. Rekisteröity parisuhde päättyy osapuolten ilmoituksen saavuttua väestörekisterinpitäjälle. Erimielisyyden vallitessa tuomioistuimien voi purkaa rekisteröidyn parisuhteen. (Oikeusministeriö 2008, 33.)

Ranska

Ranskan siviilioikeudellisessa lainsäädännössä voidaan erottaa kaksi erityyppistä avoliittoryhmää, sopimuksella rekisteröidyt avoliitot ja muut avoliitot. Avoliittosopimuksen rekisteröinti osoittaa sopimuksen alkamisajankohdan. Sopimuksen muutos on myös rekisteröitävä. Avoliittosopimukseen sisältyy velvollisuus keskinäisestä huolenpidosta ja avunannosta. Lisäksi osapuolilla on yhteisvastuu kotitalouden elinkustannuksista syntyneistä kohtuullisista veloista. (Oikeusministeriö 2008, 33-34.)

Kumpikin osapuoli omistaa oman omaisuutensa sopimukseen perustuvassa avoliitossa, ellei avoliittosopimuksessa ole muuta sovittu. Yhteisomistuksen piiriin katsotaan se omaisuus, jonka omistuksesta ei ole muuta näyttöä, ei kuitenkaan henkilökohtaisia tai itse valmistettuja tavaroita, eikä avopuolisoiden sopimuksen tekemisen jälkeen saamia varoja, joita ei ole käytetty yhteiseen tarpeeseen. Toisen osapuolen ennen sopimuksen tekemistä omistamallaan varoilla hankkima omaisuus ei kuulu yhteisomistuksen piiriin, jos avoliittosopimuksessa on niin sovittu. Myöskään toisen osapuolen lahjana tai perintönä saatua omaisuutta ei lueta yhteisomistuksen piiriin, jolloin näillä varoilla omaisuutta hankittaessa on laadittava toisen osapuolen yksinomaista omistusoikeutta osoittava asiakirja. Mikäli asiakirjaa ei ole tehty, omaisuus katsotaan kuuluvaksi yhteisomistuksen piiriin. (Oikeusministeriö 2008, 34.)

Avoliittosopimus päättyy joko toisen osapuolen yksipuolisella tai osapuolten yhteisellä päätöksellä. Sopimus voi päättyä myös avioliiton solmimiseen tai toisen osapuolen kuolemaan. Avioliiton päättyessä osapuolet sopivat keskenään avoliittosopimuksen mukaisesti omaisuuden jaosta. Riitakysymykset voidaan viedä tuomioistuimeen ratkaistavaksi. Varallisuuden jaossa huomioidaan sopimuksessa sovittu keskinäinen huolenpito. Sopimuksen osapuolet voivat vaatia vahingonkorvausta toiselta osapuolelta sopimukseen liittyvien velvoitteiden täyttämättä jättämisen perusteella. (Oikeusministeriö 2008, 34.)

Avoliittosopimuksen perusteella avopuolisoilla ei ole perintöoikeutta toistensa omaisuuteen. Toisen osapuolen kuoltua eloonjääneellä on kuitenkin oikeus jatkaa kuolleen avopuolison nimissä ollutta vuokrasopimusta omissa nimissään. (Oikeusministeriö 2008, 34.)

Sopimukseen perustumaton avoliitto ei edellytä muodollisuuksia alkamisen tai purkautumisen suhteen. Osapuolten välisissä oikeussuhteissa soveltuvat yleiset varallisuus oikeudelliset säännökset. Sopimukseen perustumattomaan avoliittoon ei sisälly yhteisomistusolettamaa, keskinäistä huolenpito velvollisuutta eikä yhteisvastuuta kotitalouden veloista. Erityisiä säännöksiä omaisuuden jakamisesta avoliiton päättyessä ei ole. Toisella avopuolisolla on oikeus jatkaa kuolleen avopuolison nimissä ollutta asunnon vuokrasopimusta omissa nimissään, mikäli avoliitto kesti vähintään vuoden ennen toisen avopuolison kuolemaa. (Oikeusministeriö 2008, 34-35.)

Saksa

Koska erityisesti avoliittoja koskevaa lainsäädäntöä ei Saksassa ole, avopuolisoiden välisiä varallisuus oikeudellisia kysymyksiä ratkotaan yleisten varallisuus oikeudellisten säännösten mukaan. Yhteisen talouden hyväksi annettujen panosten ollessa epäsuhdassa, toinen osapuoli on oikeutettu saamaan hyvitystä toiselta perusteettoman edun palautuksena. Avopuolisot voivat vapaasti sopia elatusvelvollisuudesta tai omaisuuden jaosta erotilanteessa. Sopimuksella ei voida esimerkiksi määrätä, että omistussuhteet määräytyisivät normaalista poikkeavalla tavalla. Niillä siis ei voi luoda avioliiton oikeusvaikutuksia. Mikäli omaisuutta halutaan yhteisomistukseen, sovelletaan säännöksiä yhteisomistuksesta. (Oikeusministeriö 2008, 35.)

Avopuolisot eivät peri toisiaan. Omaisuudesta toisen avopuolison hyväksi voidaan määrätä testamentilla. Avoliiton päättyessä toisen avopuolison kuoleman johdosta, eloonjäänyt avopuoliso on oikeutettu saamaan elatusta kuolleen puolison pesästä 30 päivän ajan puolison kuoleman jälkeen ja hän voi tulla yhteistä asuntoa koskevaan vuokrasopimukseen kuolleen puolisonsa sijaan. (Oikeusministeriö 2008, 35.)

Iso-Britannia

Erityisiä avoliittoon sovellettavia säännöksiä ei ole Iso-Britanniassakaan, mutta jotkut lain säännökset ja oikeustapaukset on laajennettu koskemaan myös avopareja (Oikeusministeriö 2008, 36).

Keskinäiset varallisuus oikeudelliset suhteet ovat järjesteltävissä sopimuksin avopuolisoiden välillä. Mikäli tuomioistuin katsoo sopimuksilla olleen tarkoitus luoda oikeudellisia velvoitteita, ne ovat täytäntöönpanokelpoisia. On mahdollista sopia esimerkiksi perheen yhteisessä kodissa asumisesta avioliiton päätyttyä. (Oikeusministeriö 2008, 36.)

Varallisuus oikeudellisiin suhteisiin avopuolisoiden välillä sovelletaan yleisiä sopimusoikeudellisia periaatteita. Yhteistalouden purkautuessa tuomioistuin voi antaa vahvistustuomion siitä, kenelle omaisuus kuuluu, mutta sillä ei kuitenkaan ole toimivaltaa omaisuuden jakamiseen tai muihin taloudellisuoteisten määräysten antamiseen. Tuomioistuin voi kuitenkin perheväkivalta- tai häirintätapauksissa oikeuttaa toisen avopuolison asumaan yhteisessä kodissa, vaikka se olisi kokonaan toisen avopuolison omaisuutta. (Oikeusministeriö 2008, 36.)

Avopuolisilla ei ole perintöoikeutta toistensa omaisuuteen. Perimystä koskevan lain mukaan eloonjäänyt puoliso on kuitenkin oikeutettu saamaan avustusta kuolinpesästä sillä edellytyksellä, että puoliset ovat eläneet yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa vähintään kaksi vuotta välittömästi ennen toisen avopuolison kuolemaa. Avopuolisot ovat myös oikeutettuja tulemaan kuolleen puolisonsa sijaan huoneenvuokrasopimuksissa. Avoparien yhteistalouden purkamista koskevan lainsäädännön kehittamisestä on keskusteltu ja annettu lakiesitys vuonna 2007, mutta uudistusta ei ole saatu vietyä läpi. (Oikeusministeriö 2008, 36-37.)

3 AVOPUOLISOIDEN VÄLISET SOPIMUKSET

Avopuolisot voivat tehdä erilaisia sopimuksia taloudellisesta suhteestaan ja näin pyrkiä ennakkoon järjestämään esimerkiksi omaisuutensa jako avoliiton päättymisen varalta. Sopimuksessa voidaan täsmentää sopimuksen piiriin kuuluva omaisuus ja sopia samalla omistussuhteista, irtaimen omaisuuden jaosta, velkasuhteista ja yhteisen asunnon käytöstä maksettavasta korvauksesta avoliiton päättymisen jälkeiseltä ajalta. Jos sopimuksen ehto on kohtuuton tai jos sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, voidaan sitä sovitella varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929) 36 §:n nojalla aivan kuten muitakin vastaavia sopimuksia. Avoliiton päättymisen varalta tehtyjen sopimusten yleisyydestä ei ole tutkimustietoa. (HE 37/2010, 10.)

Sopimuksen muodosta ei ole laissa erityisiä määräyksiä. Vapaamuotoinenkin sopimus on mahdollinen, mutta sen sisällön toteen näyttäminen on riitatilanteessa hankalaa. Suositeltavaa olisi tehdä sopimus kirjallisena ja kahden esteettömän henkilön todistamana. (Kangas 2002, 89.)

Sopimuksia rasittavat tulkinnalliset vaikeudet ja ennakoitavuuden puute. Erotilanteessa on luonnollisesti helppo tehdä sopimuksia, koska tilanne on jo tiedossa ja sopimuksen seuraukset nähtävissä. Jos kysymyksessä taas on sovintotapaus, ei taloudellisten kysymysten järjestäminen ole vaikeampaa kuin avioerossakaan. (Gottberg 2007, 72.)

Mahdolliseen eroon ja tietynlaiseen ositukseen tähtäävät sopimukset voivat olla monella tavalla ongelmallisia silloin, kun avopuolisot tekevät sopimuksen jo heti liiton alussa tai sen jatkuessa pidempään. Jos esimerkiksi suhteen päättymiseen on sopimuksen tekemisestä kulunut pitkä aika, saatetaan herkästi sopimus riitauttaa kohtuuttomana vedoten muuttuneisiin olosuhteisiin (Oik'TL 36 §). Usein ilmenee myös tulkinnallisia vaikeuksia. Avioeron varallisuusongelmiin löytyy monissa tapauksissa vastaus avioliittolaista ja alan oikeuskäytännöstä, kun taas avopuolisoiden sopimuksilla ei ole tällaista selkiyttävää kehystä. (Gottberg 2007, 72.)

Johtopäätöksiä rahankäytöstä ja työnjaosta avoliitossa on vähäisen kotimaisen tutkimustiedon pohjalta vaikea tehdä. Jos liitto jatkuu pitkään, avopuolisoiden yhteiselämä myös taloudellisessa suhteessa noudattelee avioliiton kaavoja ja rahat liiton kestäessä pidempään

muuttuvat yhteisiksi. Avopuolisot voivat järjestää keskinäiset suhteensa haluamallaan tavalla, koska laki ei velvoita avopuolisoita taloudellisessa mielessä mitenkään. (Gottberg 1996 b, 56.)

3.1 Avoliittosopimus

Avoliitonomaisen yhteiselämän alkaessa on hyvä tehdä kirjallinen avoliittosopimus (Liite 1). Siihen kirjataan osapuolten omistamat omat omaisuudet ja yhteinen omaisuus yhteiselämän alkaessa ja samalla sovitaan, miten omaisuus jaetaan liiton mahdollisesti päättyessä. (Kivelä & Nordell 2007, 69.) Sopimukseen voidaan kirjata myös avopuolison elatusvelvollisuutta koskevat asiat, kuten elatuksen suuruus, maksutapa ja elatusvelvollisuuden lakkaaminen. Lisäksi sopimukseen kannattaa sisällyttää lasten huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevat asiat. Sopimuksella ei voida määrätä kuolleen avopuolison omaisuuden siirtymisestä eloon jääneen avopuolison omistukseen tai käyttöön, vaan näistä voidaan määrätä vain testamentilla. (Linnainmaa 2001, 330.)

Avoliittosopimus voidaan laatia myös välirikon jälkeen. Sopimuksessa voidaan määrätä omaisuuden omistussuhteista, korvauksen maksamisesta, koti-irtaimiston jaosta, lasten huollosta, tapaamisoikeudesta ja elatusavusta. Sekä avoliiton aikana että avoliiton päättymisen jälkeen tehdyn sopimuksen lapsia koskevat määräykset tulevat voimaan sosiaalitoimen vahvistettua ne. (Linnainmaa 2001, 330.)

Avoliittosopimusta laadittaessa on arvioitava kaikki ne asiat, jotka on huomioitu avioliittolaissakin. Sopimuksen tekeminen vaatii siis juridista asiantuntemusta, jotta sopimuksesta tulee toimiva ja tarkoituksenmukainen. On kuitenkin huomioitava, että sopimuksen tekeminen ei poista esimerkiksi veroseuraamuksia, sillä avio-oikeusjärjestelmä ja elatusvelvollisuus puuttuvat avopuolisoiden väliltä. Tämä tarkoittaa, että sopimuksen perusteella saadut suoritukset katsotaan yleensä lahjoiksi, sillä avopuolisoiden välillä ei omaisuutta voi siirtyä tasinkona tai elatussuorituksina. (Gottberg 2007, 73-74.)

3.2 Lahja

Avopuolisot voivat siirtää omaisuutta toisilleen lahjoittamalla. Kun puhutaan lahjasta yksipuolisena oikeustoimena, tarkoitetaan yleensä sitä, että lahja ei täytyäkseen edellytä vastaanottajalta erityisiä toimenpiteitä. Lahjansaajan on kuitenkin oltava tietoinen lahjan saamisesta, toisin sanoen hänen tulee olla tietoinen tarjouksesta ottaa vastaan lahja. Lahjansaajalla on oikeus kieltäytyä ottamasta lahjaa vastaan. Lahja voidaan hyväksyä joko nimenomaisesti tai hiljaisesti. Näin voidaankin katsoa, että lahja ei tarkkaan ottaen olekaan yksipuolinen oikeustoimi, koska lahja täytyäkseen edellyttää saajalta vastaanottotoimen. (Puronen 2008, 27.) Lahjoituksessa luovutetaan omaisuutta, mutta saaja ei maksa kauppahintaa eikä muuta vastiketta, joten lahja on vastikkeeton oikeustoimi. Lahjoitus voidaan tehdä täysivaltaisten henkilöiden kesken melko vapaasti. Lahjaverotus ja takaisinsaanti on kuitenkin huomioitava lahjoituksia tehtäessä. (Lakitiedon Pikkujätkiläinen 2004, 319.)

Lahjoitus on yleensä vapaamuotoinen oikeustoimi, sillä irtaimiston lahjoittaminen ei vaadi erillistä lahjakirjaa. Kiinteistön lahjoituksessa sen sijaan on muistettava, että kaupanvahvistajan on vahvistettava lahjakirja. Lahjansaajan on rekisteröitävä kiinteistö kiinteistörekisteriin. Puolisoiden väliset lahjat saavat lainvoiman puolison velkojia vastaan vain kirjallisella lahjakirjalla, joka on rekisteröity maistraatissa. Puolisoiden on siten tehtävä keskinäinen lahjakirja (Liite 3) kirjallisesti. Se on päivättävä, allekirjoitettava ja siinä on oltava kahden esteettömän henkilön todistus, muutoin lahja ei ole pätevä. Kirjallisen lahjakirjan perusteella voidaan todeta lahjan antamisajankohta esimerkiksi tilanteissa, joissa halutaan selvittää, onko velkojien etua loukattu. (Lakitiedon Pikkujätkiläinen 2004, 319.)

Saadusta lahjasta on maksettava lahjaveroa, joka määräytyy omaisuuden arvon ja sukulaissuhteen mukaan (Lakitiedon Pikkujätkiläinen 2004, 320). Avopuolisot katsotaan lahjaverotuksessa toisilleen vieraiksi henkilöiksi, joten verotus määräytyy toisen veroluokan mukaan. Jos puolisoilla on tai on ollut yhteinen lapsi tai he ovat olleet aikaisemmin keskenään avioliitossa, he maksavat lahjaveroa ensimmäisen veroluokan mukaan.

3.3 Testamentti

Testamentti (Liite 2) on jäämistöä koskeva yksipuolinen ja vastikkeeton oikeustoimi ja se on tehtävä kirjallisesti kahden esteettömän todistajan läsnä ollessa (Sandström 1998, 141). Testamenttia koskevat ankarat muotovaatimukset. Todistajien ei tarvitse tietää asiakirjan sisällöstä, mutta heidän on tiedettävä, että heidän oikeaksi todistamansa asiakirja on testamentti. Häätätilassa testamentti voidaan tehdä joko suullisesti tai omakätisesti kirjoitettuna ja allekirjoitettuna. Suullinen hätätilatestamentti edellyttää kahden henkilön oikeaksi todistamista, omakätisesti kirjoitettu testamentti on todistamattomanakin pätevä. Lain mukaan hätätilatestamentti raukeaa, jos testamentin tekijällä esteen poistuttua on kolmen kuukauden ajan ollut mahdollisuus tehdä testamentti normaalimuodossa. (Kangas 2006, 409-410.)

Testamentin tekijän ja todistajien on allekirjoitettava testamentti. Jos muotovaatimuksia ei noudateta, testamentti on pätemätön. Jo pienikin muotovirhe voi johtaa testamentin pätemättömyyteen, vaikka voitaisiin osoittaa sen olleen tekijän tahdon mukainen. (Kaisto & Lohi 2008, 343.)

Pääsääntöisesti vain 18 vuotta täyttänyt voi tehdä omaisuudestaan testamentin. Solmiessaan avioliiton alle 18-vuotiaana, henkilö saa testamenttouskelpoisuuden. Kelpoisuus säilyy, vaikka avioliitto purkautuu ennen kuin henkilö on täysivaltainen. Edunvalvojan määrääminen täysikäiselle ei poista häneltä testamentintekokelpoisuutta. Vajaavaltaiseksi julistetulla ei ole oikeustoimikelpoisuutta, mutta hän voi silti tehdä testamentin. Vajaavaltainen, joka on täyttänyt 15 vuotta, voi tehdä testamentin siitä omaisuudestaan, jota hän vallitsee itsenäisesti. Tällaista omaisuutta voivat olla hänen työansionsa, niiden tuotto ja työansioilla hankittu omaisuus. (Kangas 2006, 410.)

Henkilö ei ole testamentintekokelpoinen eikä voi laatia testamenttia, jos hänellä ei ole kykyä rationaaliseen päätöksentekoon. Päätöksentekokykyyn voi vaikuttaa esimerkiksi vakava sairaus. Mikäli henkilön testamentintekokelpoisuus on alentunut, hän voi laatia testamentin ja se voi olla pätevä, jos alentuneella kelpoisuudella ei ole ollut vaikutusta testamentin sisältöön. (Kangas 2006, 410-411.)

Testamentti on henkilökohtainen oikeustoimi. Tämä tarkoittaa, että perittävä ei voi käyttää edustajaa, vaan hänen on itse annettava tahdonilmaisunsa. Asiakirja voi olla ulkopuolisen laatima, mutta testamentin antajan on itse allekirjoitettava se. Perittävä voi muuttaa

testamenttia myöhemmin, esimerkiksi peruuttaa sen. Peruuttaminen voidaan tehdä suullises-
 tikin, sillä sitä eivät koske muotovaatimukset. (Kaisto & Lohi 2008, 343-344.) Mikäli testa-
 menttia myöhemmin muutetaan, yleensä viimeiseksi tehty testamentti kumoaa edelliset. Tul-
 kintaongelmien välttämiseksi tulisi mainita, kumoaako uusi testamentti aiemmin laaditun ko-
 konaan vai vain osia siitä. (Sandström 1998, 145.)

Aviopolison, kihlakumppanin tai rekisteröidyn parisuhteen osapuolen hyväksi laadittu tes-
 tamentti raukeaa, jos avioliitto, kihlaus tai parisuhde purkautuu muun syyn kuin testamentin
 tekijän kuoleman johdosta. Näiden henkilöiden hyväksi laadittu testamentti yleensä edellyttää
 testamentin tekijän ja testamentin saajan välisen läheisen suhteen muuttumattomuutta. Jos
 avioliitto tai avoliitto päättyy esimerkiksi eroon, testamentin saajalla on todistustaakka testa-
 mentin voimassaolosta olosuhteiden muutoksesta huolimatta. (Kangas 2006, 412.)

Testamentit luokitellaan yleensä sisällön perusteella yleistestamentteihin ja erityisjälkisaädök-
 siin sekä toisaalta useampiportaisesti jaettuna määräysvallan perusteella omistus-, hallinta ja
 tuotto-oikeustestamentteihin. (Kangas 2006, 413.)

Yleis- ja erityisjälkisaädösten erottelu perustuu lainsäädäntöön. Kyse on testamentin saajan
 osakkuusasemasta. Yleistestamentti antaa testamentin saajalle samantyyppisen aseman, joka
 on lain mukaan perillisellä. Yleistestamentin saaja on kuolinpesän osakas. Erityisjälkisaädök-
 sessä eli legaatissa määritellään saajan oikeus etuuskohtaisesti. Erityisjälkisaädöksen saaja ei
 ole kuolinpesän osakas, ellei testamentin tulkinnasta poikkeuksellisesti johdu muuta. (Kangas
 2006, 413.)

Testamentinsaajalla on velvollisuus antaa testamentti tiedoksi viimeistään kymmenen vuoden
 kuluessa testamentin tekijän kuolemasta antamalla perilliselle oikeaksi todistettu jäljennös
 testamentista haastemiehen välityksellä tai muutoin todistettavasti. Perittävä voi testamentin
 tiedoksi saatuaan hyväksyä sen tai nostaa moitekanteen kuuden kuukauden kuluessa tiedok-
 sisaannista. Moiteperusteet on yksilöity tarkoin lainsäädännössä. Moiteperuste voi olla esi-
 merkiksi testamentin muotovirhe, kuten todistajien puuttuminen. (Kangas 2006, 421, 423.)

3.3.1 Täysi omistusoikeustestamentti

Täyden omistusoikeustestamentin perusteella omaisuutta saavasta tulee testamenttiomaisuuden omistaja sekä elinajakseen että kuoleman varalta ja siten hän saa rajoittamattoman omistusoikeuden omaisuuteen. Hän voi testamentata saamansa omaisuuden edelleen, jolloin omaisuus periytyy hänen oikeudenomistajilleen. (Ossa 2006, 42.) Testamentin saajalla on oikeus hallita omaisuutta ja saada hyväkseen omaisuuden korot ja tuotot ja käyttää ne haluamaansa tarkoitukseen (Kangas 2006, 414).

3.3.2 Rajoitettu omistusoikeustestamentti

Rajoitettu omistusoikeustestamentti antaa ns. ensisaajalle täyden omistusoikeuden omaisuuteen hänen elinajakseen ja hänen kuolemansa jälkeen toissijaiselle saajalle. Testamentin perusteella ensisaajalla on elinaikanaan täydet määräämisoikeudet omaisuudesta, mutta hän ei voi määrätä omaisuudesta kuolemansa varalta. (Ossa 2006, 42.)

Näin ollen testamentinsaajalla on oikeus myydä esimerkiksi omistukseensa samaa asunto (Linnainmaa 2001, 462). Tällainen omistusoikeutta rajoittava sääntely on tavallista puolisoitten tekemissä keskinäisissä testamenteissa (Kangas 2006, 415).

Laissa on olettama, joka helpottaa rajoitettujen omistusoikeustestamenttien sisällön tulkintaa. Olettaman mukaan puolisoitten keskinäiseen testamenttiin on sovellettava puolison lakimääräiseen perintöoikeuteen sovellettavia oikeusohjeita. Sen sijaan olettamaa ei sovelleta avopuolisoitten keskinäisiin testamentteihin. Puolisoitten perintöoikeutta koskevia säännöksiä ei sovelleta avopuolisoihin, koska perintökaaren puolisoa koskevat säännökset vastaavat aviovarallisuusjärjestelmää, jota sovelletaan vain aviopuolisoihin ja rekisteröidyssä parisuhteessa eläviin. Siten avopuolisoitten pitää sisällyttää testamenttiinsa tarkat ohjeet siitä, miten haluaa omaisuuden jaettavan viimeksi kuolleen jälkeen. (Kangas 2006, 415.)

3.3.3 Hallinta- eli käyttöoikeustestamentti

Tämä testamentti antaa testamentin saajalle nimensä mukaisesti vain oikeuden hallita omaisuutta sekä nauttia omaisuuden tulosta ja tuotosta. Tämä on tavallisin testamentin muoto avio- ja avopuolisoilla. Perintöverotuksessa hallintaoikeuden saajan oikeus on verovapaa (PerVL 2.2 §), kun taas varallisuudesta kertyvä tuotto on veronalaista. (Ossa 2006, 42.)

Käyttöoikeustestamentti on tarkoituksenmukainen silloin, kun halutaan turvata ensisaajan asema, mutta samalla estää ensisaajaa hävittämästä omaisuutta toissijaisten saajien vahingoksi. Käyttöoikeustestamentti kuuluu jälkisäädösten yleisluokituksessa erityisjälkisäädösten ryhmään. Käyttöoikeustestamentti ei tuo saajalle kuolinpesän osakkaille kuuluvaa oikeutta osallistua kuolinpesän yhteishallintoon. Käyttöoikeustestamentti ei vähennä kuolinpesän jäämistöpääomaa. (Kangas 2006, 416.)

Käyttöoikeustestamentissa eloon jäänyt avopuoliso saa elinikäisen käyttöoikeuden esimerkiksi asuntoon. Tällä turvataan hänen asumisensa ja asunnon omistavat avopuolison perilliset eivät voi määrätä häntä muuttamaan siitä pois. Lakiosa on kuitenkin maksettava rintaperilliselle hänen sitä vaatiessa. Ongelmallinen on tilanne, jossa käyttöoikeuden saaja haluaa vaihtaa asuntoa. Käyttöoikeus ei anna hänelle oikeutta myydä asuntoa. Tällöin on pyrittävä pääsemään kuolleen avopuolison perillisten kanssa sopimukseen asunnon myynnistä, tilalle hankittavasta asunnosta ja lesken asumisoikeudesta. (Linnainmaa 2001, 462.)

Käyttöoikeudenalaisesta omaisuudesta kertyvä tuotto voi olla vuokra-, korko- tai elinkeinotuloa kuten yritystoiminnasta tai maanviljelyksestä saatavaa voittoa. Käyttöoikeuden haltijan oikeuden keskeiset asiat ovat säilyttämis- ja sijoitusperiaatteet, omaisuuden sekoittamiskielto ja nettoperiaate. Vakuusjärjestelyllä ja uskotun miehen hallinnolla voidaan suojata omistajaa, mikäli käyttöoikeudenhaltija vaarantaa omistajan etua. Käyttöoikeuden haltija voi myös joutua vahingonkorvausvastuuseen omistajalle. (Kangas 2006, 417.) Käyttöoikeuden haltija maksaa hallinta-aikanaan esimerkiksi asunto-osakeyhtiön hoitovastikkeen, kun taas omistajataholle lähtökohtaisesti kuuluvat pääomavastikkeet. (Ossa 2006, 43.)

3.3.4 Tuotto-oikeustestamentti

Tässä testamentinsaajalle annetaan oikeus vain tuoton nauttimiseen (Ossa 2006, 42). Tyypillisimmin tuotto-oikeustestamentilla annetaan oikeus omaisuuden tuottaman koron ja tuoton nostamiseen, mutta omistusoikeus on muulla henkilöllä. Tuotto-oikeustestamentti ei saa loukata perillisen lakiosaa. (Kangas 2006, 417.)

3.4 Avopuolison perintö- ja lahjaverotus

Avopareja ei ennen vuotta 1996 rinnastettu miltään osin aviopariin perintö- ja lahjaverotuksessa. Ei ollut merkitystä, oliko pari ollut aiemmin avioliitossa tai oliko heillä yhteisiä lapsia. Perintö- ja lahjaverotuksen näkökulmasta puolisoina pidettiin ainoastaan aviopuolisoita. (Gottberg 2007, 92.)

Perintö- ja lahjaverolakia (378/1940; PerVL) muutettiin vuoden 1995 lopulla, jolloin lain 11 §:ään lisättiin uusi momentti 3. Tämän lainkohdan mukaan tuloverolain (TVL) 7.3 §:ssä tarkoitettujen, avioliitonomaisessa suhteessa elävät ja aikaisemmin keskenään avioliitossa olleet tai yhteisen lapsen saaneet parit kuuluivat kolmesta veroluokasta halvimpaan eli I veroluokkaan keskinäisessä perintö- ja lahjaverotuksessaan. (Gottberg 2007, 92.)

Lakiin ei siten otettu säännöstä, jonka mukaan kaikki avoliitot olisi rinnastettu avioliittoihin, koska avopuoliso-käsite oli epämääräinen ja hankalasti määriteltävä. Vain ne avoliitot, jotka rinnastettiin tuloverotuksessa avioliittoihin, käsiteltiin myös perintö- ja lahjaverotuksellisesti avioliittoa koskevien säännösten mukaan. (Puronen 2008, 224.)

Perilliset ja testamentinsaajat jaetaan vuoden 2008 alussa voimaan tulleella lakimuutoksella (PerVL 11 §, SK:1063/2007) kolmen sijasta kahteen veroluokkaan ensisijaisesti perinnönjättäjän ja perillisen tai testamentinsaajan keskinäisen sukulaisuus-, adoptio- tai avioliittoon perustuvan suhteen perusteella. Eräät avosuhteet rinnastetaan aviosuhteeseen. Kuolinpesän osuuksien saajista ensimmäiseen veroluokkaan kuuluvat aviopuoliso, suoraan ylenevässä tai alenevässä polvessa oleva perillinen, ottolapset ja ottovanhemmat sekä perinnönjättäjän kihlakumppani, jolle annetaan perintökaaren 8 luvun 2 §:ssä tarkoitettu toimeentuloavustus. Myös perinnönjättäjän kanssa avioliitonomaisissa olosuhteissa elänyt henkilö luetaan

I veroluokkaan, mikäli heihin sovelletaan kuolinvuodelta toimitettavassa tuloverotuksessa tuloverolain 7 §:n 3 momentin puolisoita koskevia säännöksiä. (Puronen 2008, 222-223.)

Hallituksen esityksessä HE 37/2010 esitetään perintökaaren 8 luvun 2 §:ssä avustukseen oikeutettujen henkilöpiiriin lisättäväksi avopuoliso ja poistettavaksi kihlakumppani (HE 37/2010, 25).

Toiseen veroluokkaan kuuluvat muut perilliset, muun muassa perinnönjättäjän sisarukset ja sisarpuolet sekä heidän jälkeläisensä. Toiseen veroluokkaan kuuluvat myös kaikki muut omaisuutta perintönä, testamentilla tai lahjana saavat. (Puronen 2008, 227.)

Perintö- ja lahjaverot on progressiivinen vero. Veron määrään vaikuttaa sekä veroluokka että saadun omaisuuden arvo. (Gottberg 2007, 93.) Perintöveroa maksetaan perintö- ja lahjaverolain (PerVL) 14 §:ssä esitettyjen I ja II veroluokkien taulukoiden mukaan perityn omaisuuden arvon ollessa 20 000 euroa tai enemmän.

Perintöveroa maksetaan I veroluokassa seuraavan asteikon mukaan:

Verotettavan osuuden arvo euroina	Veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla euroina	Veroprosentti ylimenevästä osasta
20 000-40 000	100	7
40 000-60 000	1 500	10
60 000-	3 500	13

Perintöveroa maksetaan II veroluokassa seuraavan asteikon mukaan:

Verotettavan osuuden arvo euroina	Veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla euroina	Veroprosentti ylimenevästä osasta
20 000-40 000	100	20
40 000-60 000	4 100	26
60 000-	9 300	32

(PerVL)

Esimerkki 11:

Leena ja Olli olivat olleet kolme vuotta naimisissa, kun Tiina-täti lahjoitti Ollille velattoman asunto-osakkeen Helsingin Lauttasaaresta. Heillä ei ollut lapsia. Jonkin ajan kuluttua Olli kuoli äkillisesti. Avioparilla oli keskinäinen testamentti toistensa omaisuuteen. Koska rintaperillisiä ei ole, Leena perii puolison omaisuuden eli 100 000 euron arvoisen asunnon. Kun leski on perillinen tai testamentinsaaja, hän saa perinnönjättäjän puolisona PerVL 12 §:n 1 kohdan mukaan vähentää puoliso vähennyksenä veronalaisesta perintöosuudestaan 60 000 euroa (Puronen 2008, 229). Näin ollen Leena maksaa perintöveroa 40 000 eurosta I veroluokan mukaan eli 1 500 euroa.

Esimerkki 12:

Leena ja Olli olivat olleet kolme vuotta avoliitossa. He olivat olleet naimisissa aiemmin, mutta eronnet ja muuttaneet sittemmin avoliittoon. Heillä ei ollut lapsia. Tiina-täti lahjoitti Ollille velattoman asunto-osakkeen Helsingin Lauttasaaresta. Jonkin ajan kuluttua Olli kuoli äkillisesti. Avoparilla oli keskinäinen testamentti toistensa omaisuuteen. Testamentin nojalla Leena perii puolison omaisuuden eli 100 000 euron arvoisen asunnon. Koska Leena ja Olli olivat olleet aiemmin avoliitossa keskenään, Leenan kohdalla sovelletaan PerVL:n 11 §:n 3. momentin mukaan puolisoa koskevia säännöksiä. Hän on siten oikeutettu PerVL:n 12 §:n 1 kohdan mukaiseen puoliso vähennykseen ja saa vähentää veronalaisesta perintöosuudestaan 60 000 euroa, jolloin hän maksaa perintöveroa 40 000 eurosta I veroluokan mukaan. (Puronen 2008, 229.) Perintöveron määrä on 1 500 euroa.

Esimerkki 13:

Leena ja Olli olivat olleet kolme vuotta avoliitossa. Heillä ei ollut lapsia. Tiina-täti lahjoitti Ollille velattoman asunto-osakkeen Helsingin Lauttasaaresta. Jonkin ajan kuluttua Olli kuoli äkillisesti. Avoparilla oli keskinäinen testamentti toistensa omaisuuteen. Testamentin nojalla Leena perii puolison omaisuuden eli 100 000 euron arvoisen asunnon. Siitä hän maksaa perintöveroa II veroluokan mukaan.

Vero alarajan kohdalla	9 300 euroa
Vero alarajan ylittävästä osasta 100 000 euroa - 60 000 euroa = 40 000 euroa*32 %	12 800 euroa
Perintövero yhteensä	22 100 euroa

Perintöveroa ei makseta jollekin eliniäksi testamentatusta tai lahjoitetusta etuudesta tai määrävuoosisesta etuudesta. Tällaisen elinikäinen etuus on esimerkiksi testamentissa eliniäksi annettu omaisuuseseen hallintaoikeus. Omistusoikeus menee näissä tapauksissa perillistaholle. (Puronen 2008, 71.) Verovapaita ovat myös lailla mainitut nautintaoikeus (hallintaoikeus, käyttöoikeus), eläke tai muu etuus. Tuotto-oikeustestamentilla saatu tuotto-oikeus voitaneen tulkita laissa tarkoitetuksi muuksi etuudeksi. (Puronen 2008, 74-75.)

Lahjaveroa maksetaan PerVL:n 19 a §:ssä esitettyjen I ja II veroluokkien taulukoiden mukaan saadun lahjan arvon ollessa 4 000 euroa tai enemmän.

Lahjaveroa maksetaan I veroluokassa seuraavan asteikon mukaan:

Verotettavan osuuden arvo euroina	Veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla euroina	Veroprosentti ylimenevästä osasta
4 000-17 000	100	7
17 000-50 000	1 010	10
50 000-	4 310	13

Lahjaveroa maksetaan II veroluokassa seuraavan asteikon mukaan:

Verotettavan osuuden arvo euroina	Veron vakioerä osuuden alarajan kohdalla euroina	Veroprosentti ylimenevästä osasta
4 000-17 000	100	20
17 000-50 000	2 700	26
50 000-	11 280	32

(PerVL)

Esimerkki 14:

Leena sai aviopuolisoltaan Ollilta lahjakirjalla lahjaksi kesämökin, jonka arvo oli 50 000 euroa. Leena maksaa saamastaan lahjasta lahjaveroa I veroluokan mukaan eli 4 310 euroa.

Jos Leena ja Olli olisivat avoliitossa ja olisivat olleet avioliitossa aiemmin tai heillä olisi tai olisi ollut yhteinen lapsi, Leena maksaisi veroa saamastaan lahjasta vastaavalla tavalla.

Esimerkki 15:

Leena ja Olli elivät lapsettomassa avoliitossa. Heille tuli kuitenkin ero. He olivat tehneet avoliittosopimuksen. Omaisuuden jaon osalta sopimuksessa määrätään, että vähäisen oman omaisuutensa lisäksi Leena saa pitää Ollin nimissä olevan kesämökin, jonka arvo on 50 000 euroa. Leena maksaa avoliittosopimuksen perusteella saamastaan omaisuudesta lahjaveroa II veroluokan mukaan eli 11 280 euroa.

Verovapaita lahjoja ovat tavanomaisesta koti-irtaimistosta koostuva enintään 4 000 euron arvoinen lahja, joka on tarkoitettu lahjansaajan ja hänen perheensä henkilökohtaiseen käyttöön. Koti-irtaimistolla tarkoitetaan muun muassa huonekaluja, mattoja ja taloustavaroita. Edelleen verovapaa on lahjansaajan koulutukseen, kasvatukseen ja tai elatukseen käytetty tai niitä varten käytettäväksi annettu lahja. (Puronen 2008, 320-321.) Verottomuuden edellytyksenä on, ettei lahjansaajalla saa olla mahdollisuutta käyttää varoja muuhun tarkoitukseen. Myöskin muu alle 4 000 euron arvoinen lahja on säädetty verovapaaksi. Jos lahjansaaja kuitenkin kolmen vuoden kuluessa saa samalta antajalta useita tällaisia lahjoja, niistä tulee veronalaisia, jos niiden yhteenlaskettu arvo on 4 000 euroa tai enemmän. Yhteenlaskeminen eli kumulointi voi siis koskea vain samalta lahjanantajalta saatuja lahjoja. (Puronen 2008, 323-325.)

Vaikka vuoden 2008 alusta voimaan tulleessa perintö- ja lahjaverouudistuksessa veroluokkien määrä putosi kahdesta kolmeen ja aiemmin kolmanteen veroluokkaan kuuluneet luetaan nyt toiseen veroluokkaan, on verotus toisessa veroluokassa huomattavasti ankarampi ensimmäiseen veroluokkaan verrattuna. Vuoden 2009 alusta I veroluokkaan kuuluvien verotus on keventynyt, mutta II veroluokassa pysynyt ennallaan. Avopuolisoiden olisi hyvä muistaa tämä, sillä vuoden 1996 alusta voimaan tulleet avoliittojen avioliittoihin rinnastamissäännökset koskevat vain osaa avopareista. On kuitenkin oletettavaa, että verotuskohtelu ei ole avopareilla kovin hyvin tiedossa ja vuoden 1996 rinnastava säännös on jopa saattanut lisätä

väärinkäsityksiä. Tällöin esimerkiksi testamentin verotukselliset seuraamukset ovat saattaneet tulla tietoon vasta jälkikäteen. (Gottberg 2007, 95.)

Vastaava verokohtelu ulottuu myös muihin avoparin keskinäisiin vastikkeettomiin oikeustoimiin. Tämä koskee esimerkiksi omaisuutta, joka on saatu liiton purkautumisen varalta tehdyn sopimuksen perusteella. Avoparin väliset vastikkeettomat suoritukset ovat veronalaisia lahjoja, sillä avopareilla ei ole avioparin tapaan oikeutta osituksessa suoritettavaan verottomaan tasinkoon. Ellei omaisuutta saanut osapuoli pysty osoittamaan saamalleen omaisuudelle muuta perustetta kuin avoliiton purkautumisen varalta tehdyn sopimuksen, hänen saamansa omaisuus on lahjaveron alaista. (Gottberg 2007, 95.)

4 LAKIESITYKSEN TUOMAT MUUTOKSET

4.1 Lakiesityksen taustaa

Avoliittotyöryhmä, jonka oikeusministeriö oli asettanut, julkaisi 14.1.2009 mietinnön (oikeusministeriön työryhmämietintö 2008:10). Mietinnössä ehdotettiin säädettäväksi laki yhteistalouden purkamisesta avoliiton päättyessä sekä muutettavaksi eräitä siihen liittyviä lakeja. Tämä mietintö siis lähetettiin laajalle lausuntokierrokselle. Virallistahojen lisäksi myös yksityishenkilöt ja varsinaisen lausuntokierroksen ulkopuoliset järjestöt saivat antaa lausuntoja. (Oikeusministeriö 2009 b, 9.)

Kansalaispalautetta oli mahdollista antaa joko osallistumalla avoimeen keskusteluun oikeusministeriön sähköisellä Ota kantaa -foorumilla tai vastaamalla sähköiseen lausuntopyyntöön 14.1. – 1.3.2009 välisenä aikana. Ota kantaa -keskustelua ohjattiin neljällä esikysymyksellä. Viestejä keskusteluun tuli 176 kpl, mutta on arvioitu, että keskusteluun varsinaisesti osallistui noin 140 eri keskustelijaa. Sähköiseen lausuntopyyntöön vastaavasti saatiin 95 vastausta. Kysymykset olivat yksilöidymiä ja lomakkeesta oli linkkejä yksityiskohtaisempaan lisätietoon. (Oikeusministeriö 2009 b, 9.)

Avoliittotyöryhmän ehdotuksiin kansalaiset suhtautuivat enimmäkseen kielteisesti (Oikeusministeriö 2009 b, 11). Yleisimmin arvosteltiin avoliittoja koskevan lainsäädännön tahdonvaltaisuutta. Toivottiin, että erillisellä ilmoituksella olisi joko kokonaan tai osittain mahdollista jäädä säännösten ulkopuolelle. Lähtökohtana olisi sääntelemätön avoliitto ja avopuolisoiden suoja koskevia säännöksiä sovellettaisiin vain niihin avopuolisoihin, jotka ovat tehneet vapaaehtoisen sitoutumistoimen, esimerkiksi keskinäisen sopimuksen tai rekisteröinnin maistraatissa. Esitystä pidettiin sekä holhoavana että yksityisyyttä loukkaavana. Esitys aliarvioi kansalaisten itseohjautuvuutta ja kykyä järjestellä omia asioitaan. Lisäksi ennakoitiin yhdessä asumisen vähentymistä, luokkaerojen korostumista ja avopuolisoiden välisten riitujen ja oikeudenkäyntien lisääntymistä avoliittojen päättyessä. (Oikeusministeriö 2009 b, 12.) Ehdotettua lainsäädäntöä kannatettiin tilanteissa, joissa avopuolisolla on yhteisiä lapsia tai liitto on kestänyt pitkään. Sitä pidettiin tarpeellisena etenkin toisen avopuolison kuoleman varalta ja sen katsottiin näin turvaavan molemmille kohtuullisen taloudellisen tilanteen puolison kuoleman tai eron jälkeen. (Oikeusministeriö 2009 b, 14.) Yhteiskunnan tulisi tukea ja edistää

avioliittoinstituutiota avoliittoja koskevan lainsäädännön kehittämisen sijasta, jotta avioliiton arvo ei romuttuisi uuden avoliittolain myötä. (Oikeusministeriö 2009 b, 16.)

Virallislausuntoja pyydettiin 54 viranomaiselta, mutta lausuntoja saapui 33 viranomaiselta ja yhteisöltä. Ehdotettua lakia pidettiin tarpeellisena avoliittojen yleisyyden ja nykyisen lainsäädännön riittämättömyyden takia. Vastustajien mielestä laki taas rajoittaa vapautta valita yhteiselämän muoto. Avoliitossa olevilla tulisi olla mahdollisuus jäädä ulkopuolelle lain säännöksistä. Myös viranomaisten mielestä riidat lisääntyisivät. (Oikeusministeriö 2009 a, 10.)

Avoliiton määritelmää pidettiin liian epämääräisenä. Tämän uskottiin tuovan näyttö- ja tulkintaongelmia. Yhteiselämän päättämistä koskevien säännösten uskottiin turvaavan avopuolison ja lasten oikeudet avoliiton päättyessä. Omaisuuden erotteluun, avopuolisoiden omaisuuden erillisyyteen ja yhteisomistusolettaman säännöksiin lausunnonantajat suhtautuivat myönteisesti. Omaisuuden erottelukirjalle ehdotettiin muotomääräystä. Pesänjakajajärjestelmää kannatettiin, koska sen katsottiin olevan oikeudenkäyntiä halvempi tapa ratkaista ongelmat omaisuuden jaossa. Yhteistalouden hyväksi annetun panoksen hyvittämisestä kannatti noin kolmasosa lausunnonantajista. Sen katsottiin parantavan avopuolisoiden asemaa ja kirjaavan lakiin nykyisen oikeuskäytännön. Vastustajien mielestä tämä ehdotus asettaa avopuolisot aviopuolisoihin parempaan asemaan. Perintökaaren 8 lukuun tehtäviä muutoksia kannatti kolmasosa lausunnonantajista. Ehdotusta vastustavien mielestä sen katsottiin loukkaavan perinnönjättäjän testamenttausvapautta ja rintaperillisen lakiosaoikeutta. (Oikeusministeriö 2009 a, 10-11.)

Virallislausunnoista reilu kolmannes suhtautui työryhmän ehdotukseen pääosin myönteisesti, kolmasosa otti epäilevän kannan ja vajaa kolmasosa kannatti ehdotusta vain tietyiltä osin tai otti kantaa vain pieneen osaan. Kansalaisten suhtautuminen oli epäilevämpää kuin virallislausuntojen antajien. (HE 37/2010, 18.)

Lausuntopalaute, joka saatiin sekä virallistahoilta että kansalaisilta, on otettu huomioon ehdotetussa hallituksen esityksessä. Tahdonvaltaisuutta lisättiin, avoliiton määritelmä muutettiin ja yhteiselämän lopettamissäännöksistä luovuttiin kokonaan. Myös yhteisen kodin ja irtaimiston käyttöoikeuden myöntäminen jätettiin ehdotuksen ulkopuolelle. (HE 37/2010, 18-19.)

4.2 Lakiesityksen sisältö pääpiirteittäin

Lakiesityksen tarkoituksena on avopuolison oikeudellisen aseman selkeyttäminen ja parantaminen avoliiton päättyessä avopuolisoiden eroon tai toisen puolison kuolemaan (HE 37/2010, 4). Säännöksillä pyritään oikeudenmukaiseen lopputulokseen omaisuuden erottelussa. Erottelussa huomioidaan taloudellinen yhteisyys, joka on ollut avoliiton aikana. Lakiesityksen tarkoituksena ei kuitenkaan ole rinnastaa avopuolisoita aviopuolisoihin eikä tehdä avoliitosta avioliiton kaltaista instituutiota. Monet elävätkin avoliitossa ehkä juuri siksi, että välttävät ne oikeusvaikutukset, jotka avioliitto tuo. (HE 37/2010, 13.) Suuresta osasta ehdotetun lain säännöksiä avopuolisot voisivat poiketa tekemiensä sopimuksien perusteella eli lähtökohtaisesti säännökset ovat tahdonvaltaisia (HE 37/2010, 1). Jos omaisuudenjaosta erotilanteessa ei päästä yhteisymmärrykseen, uudet säännökset tarjoavat tarkoituksenmukaisen riidanratkaisumenettelyn. (HE 37/2010, 13.) Huomioitavaa kuitenkin on, että avopuoliso ei voisi pätevästi luopua oikeudestaan vaatia omaisuuden erottelua tai luopua oikeudestaan hakea pesänjakajan määräämistä erottelun toimittamiseksi (HE 37/2010, 1).

Avopuolisoiksi määriteltäisiin ne parisuhteen osapuolet, jotka ovat asuneet yhdessä (yhteistaloudessa) vähintään viisi vuotta tai joilla on tai on ollut yhteinen lapsi tai yhteisessä huollossa oleva lapsi. Avoliitoksi taas kutsutaan näiden avopuolisoiden välistä suhdetta. (HE 37/2010, 14.) Laki tulisi koskemaan sekä samaa että eri sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteita. Sellaista parisuhdetta, jonka osapuoli on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa, ei katsottaisi avoliitoksi. Uusi laki ei edelleenkään toisi muotovaatimuksia avoliiton syntymiselle tai päättymiselle, mutta omaisuuden erottelukirjalle asetettaisiin perinnönjakoa vastaava muotovaatimus. (HE 37/2010, 1.)

Ehdotetussa laissa säädettäisiin avopuolisoiden omaisuuden erottelusta ja mahdollisesta yhteistalouteen annetun panoksen hyvittämisestä avoliiton päättyessä. Esityksen mukaan omaisuuden erottelussa kumpikin osapuoli saisi pitää oman omaisuutensa. Kuitenkin avopuolisolla olisi oikeus hyvitykseen antamastaan panoksesta yhteistalouden hyväksi. Edellytyksenä on, että toinen osapuoli on auttanut toista avopuolisoa kartuttamaan omaisuuttaan avoliiton aikana ja siten omistussuhteiden perusteella määräytyvä omaisuuden erottelu johtaisi hyötymiseen toisen kustannuksella. Lisäksi lakiin ehdotetaan säännöksiä pesänjakajan määräämiseksi. Jos avopuolisot tai avopuoliso ja toisen avopuolison perilliset eivät pääse yksimielisyyteen omaisuuden erottelusta tai hyvitystä koskevista vaatimuksista, on mahdollista määrätä

pesänjakaja toimittamaan edellä mainitut asiat. (HE 37/2010, 1.) Jos omaisuuden erottelusta on puolisoitten kesken sovittu, ei pesänjakajan määräämistä ole mahdollista hakea yksistään hyvitysvaatimuksen ratkaisemista varten (HE 37/2010, 23). Perintökaaren 8 lukua ehdotetaan muutettavaksi siten, että avopuolison suojaa täydennettäisiin toisen avopuolison kuoleman jälkeen turvaamalla hänen toimeentulonsa harkinnanvaraisella avustuksella. (HE 37/2010, 1.)

4.3 Omistussuhteet

Lähtökohtana esityksessäkin on, että molemmat avopuolisot pitävät oman omaisuutensa sekä avoliiton aikana että sen jälkeen. Omaisuus kuuluu nimiperiaatteen mukaan sille, jonka nimiin se on hankittu. Esimerkiksi kiinteistöjen ja moottorikulkuvälineiden rekisteröinti toisen nimiin, muodostaa oletuksen omaisuuden omistajasta. Yhteisomistusolettamaa sovelletaan, jos ei pystytä selvittämään, kuuluuko omaisuus vain toiselle vai molemmille. Näin yhteisomistusolettama johtaa yhteisessä taloudessa eläneille oikeudellisesti oikeampaan lopputulokseen omaisuuden jaossa. Eräistä yhteisomistussuhteista annetun lain (180/1958) säännökset tulevat sovellettaviksi, jos on kyse yhteisomistussuhteiden hallinnoinnista tai purkamisesta avoliiton aikana. (HE 37/2010, 14.)

4.4 Avopuolison jäämistöoikeudellinen asema

Perintökaaren 8 luvun 2 §:n harkinnanvaraista puolisoavustusta koskevaan säännökseen ehdotetaan esityksessä muutosta. Koska avopuoliso voi myös olla samanlaisen tuen tarpeessa kuin aviopuoliso toisen osapuolen kuoleman jälkeen, ehdotetaan avopuolison lisäämistä avustukseen oikeutettujen joukkoon. Samalla poistettaisiin kihlakumppanit -sana säännöksen soveltamisalasta vanhentuneena. Avioliittolaista (411/1987) on jo poistettu kihlauksen oikeusvaikutukset. Edelleenkin avopuolisolle ei esityksen mukaan ole tulossa perintöoikeutta eikä oikeutta hallita jäämistöä jakamattomana aviolesken tapaan. (HE 37/2010, 15.)

Avustuksen harkintaperusteita ovat eloonjääneen puolison tai avopuolison mahdollisuus turvata toimeentulonsa omalla varallisuudellaan sekä ansio- ja muilla tuloillaan, ikä, parisuhteen kesto sekä muut vastaavat seikat. Avustuksen tarkoituksena on turvata aviolesken

toimeentulo erityisesti, jos hän on ollut taloudellisesti riippuvainen kuolleesta puolisostaan. Myös avolesken asumisen turvaaminen on tärkeää toimeentulon kannalta. Se, miten toimeentulo turvataan, on jätetty ehdotuksessa yksittäistapausten ja oikeuskäytännön varaan. (HE 37/2010, 15.)

4.5 Yhteistalouden hyväksi annettujen panosten hyvittäminen

Avoliiton aikana molemmat puoliset toimivat tasavertaisesti, omien mahdollisuuksiensa mukaan yhteisen talouden hyväksi. Ehdotuksen mukaan puoliso, joka on työskennellyt tai pannonnut omalla varallisuudellaan yhteistalouden eteen siten, että se on kartuttanut tai auttanut toista osapuolta säilyttämään omaa omaisuuttaan, voi vaatia hyvitystä antamastaan panoksesta. Säännökset koskisivat lähinnä tilanteita, joissa avopuolisoilla ei ole keskinäistä sopimusta. Hyvitystä on mahdollista vaatia vielä avopuolison kuoleman jälkeen. Avopuoliset voivat keskinäisillä sopimuksilla avoliiton aikana sopia yhteistalouden hyväksi annettujen panosten hyvittämisestä. Näitä sopimuksia säätelee varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929) annettu laki. (HE 37/2010, 14-15.)

4.6 Omaisuuden erottelu ja riitakysymykset

Esityksen mukaan pyritään korostamaan avopuolisoiden keskinäisten sopimusten merkitystä niin avoliiton aikana kuin omaisuutta eroteltaessa. Pesänjakajan määräämistä voidaan hakea tuomioistuimelta. Pesänjakaja hoitaa omaisuuden erottelun ja avopuolison avustusvaatimuksen sekä tarvittaessa hyvitysvaatimuksen. Tuomioistuimessa voidaan moittia pesänjakajan tekemää ratkaisua omaisuuden erottelusta ja hyvitysvaatimuksesta. (HE 37/2010, 15.)

4.7 Lakiesityksen vaikutukset

Yksi merkittävin ehdotetun lain tuoma yhteiskunnallinen vaikutus on erityisesti naisten taloudellisten mahdollisuuksien paraneminen, vaikka säännökset eivät ole sidottuja avopuolison tiettyyn sukupuoleen. Tutkimusten mukaan edelleenkin jatkuu perinteinen malli, jossa naiset hoitavat perheen elatuksesta ja lasten kasvatuksesta aiheutuvat kulut. Miehen

hoidettavaksi taas jää kodin elektroniikkaa, moottoriajoneuvoja ja asuntolainan lyhennyksiä koskevat kulut. Jos avoliiton päättyessä omaisuus jaetaan nimiperiaatteen mukaan ilman hyvitysmahdollisuutta naisen panoksista kotitalouteen, on usein seurauksena, että mies saa pitää suurimman osan yhteisen talouden omaisuudesta. (HE 37/2010, 17.)

Naisen jääminen useammin hoitamaan lapsia kotiin ja pois ansiotyöstä, kartuttaa näin lähinnä miehen varallisuutta, vaikka kotiin jääminen on perheen yhteiseksi hyväksi tehty päätös. Nyt ehdotettu hyvittämissäännös tarjoaisi mahdollisuuden tasapainottaa puolisoitten välistä taloutta tosiasiallisten panosten mukaisessa suhteessa. Lisäksi perintökaaren 8 lukuun ehdotettava muutos harkinnanvaraisesta avustuksesta koskisi useammin naisia, koska tilastojen mukaan miehet kuolevat naisia aiemmin. (HE 37/2010, 17.)

Hyvitysmahdollisuus koskee myös miehen tekemän työn korvaamista yhteistalouden hyväksi. Miehet tekevät usein isoja rakennus- ja korjaustöitä, joten avoliiton päättyessä mieskin voi tällöin saada hyvitystä naisen omaisuuden hyväksi tekemästään työstä edellyttäen, että myös muut hyvityksen edellytykset täyttyvät. (HE 37/2010, 17-18.)

Keskeinen tavoite ehdotuksessa on, että avopuolisoiden yhteiseen talouteen sijoittamat varat voitaisiin ottaa oikeudenmukaisemmin huomioon avoliiton päättyessä. Näillä säännöksillä on arvioitu olevan merkitystä noin 600 000 avopuolisolle. (HE 37/2010, 15-16.) Ehdotuksen uskotaan tuovan tuomioistuimille ja maistraateille lisää työtä. Kuitenkin mahdollisuus pesänjakajan käyttöön saattaa tasoittaa tuomioistuinten kuormittumista. Pesänjakajahakemuksia arvioidaan käsiteltävän vuodessa noin 100-150. (HE 37/2010, 16-17.) Ehdotetun lain yhteistalouden hyvityssäännökset korvaavat aiemmat avopuolisoiden väliset perusteettoman edun palautuskanteet. Uuden lain uskotaan alentavan avopuolisoiden välillä kynnystä hakea hyvitystä. Määrältään hyvityskanteita uskotaan tulevan vain joitakin kymmeniä. (HE 37/2010, 17.)

Jos takaisinsaannista konkurssipesään annetun lain (758/1991) muutosehdotus toteutuu, on avopuolisolla tai avopuolison perillisillä mahdollisuus luovuttaa omaisuuden erottelukirja, hyvityssopimus tai muu asiakirja rekisteröitäväksi maistraattiin. Rekisteröintien uskotaan jäävän noin 50:een vuodessa. Tästä avoliittoasioiden rekisterin perustamisesta syntyy noin 30 000 euron kertaluonteinen kustannus. (HE 37/2010, 17.)

5 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuoda esille avoliitossa nykyään vallitseva tilanne ja miten se mahdollisesti muuttuu eduskunnan käsittelyssä olevan lakimuutoksen myötä. Tarkoituksena oli koota yhteen etenkin niitä varallisuus oikeudellisia asioita, joita avopuolisoiden olisi tarpeellista pohtia keskinäisessä suhteessaan myös siitä näkökulmasta, että liitto mahdollisesti päättyy.

Avoliitto on nykyään yksi merkittävä parisuhdemuoto muiden joukossa. Enää sitä ei pidetä paheksuttavana, vaan se on yleisesti omaksuttu elämäntapa. Nykyisestä lainsäädännöstä puuttuu kuitenkin avoliittoja koskeva sääntely. Avopuolisoihin sovelletaan samoja yleisiä sopimusoikeudellisia säännöksiä kuin toisilleen vieraisiin henkilöihin ja muihin sopimuskumppaneihin. Avoliittojen yleistyminen on siten luonut paineita lainsäädännön uudistamiseen Suomen lisäksi myös muissa Pohjoismaissa. Kattava avopuolisoita koskeva lainsäädäntö on kuitenkin olemassa ainoastaan Ruotsissa. Eduskunnassamme on tällä hetkellä vireillä lakiuudistus, jolla pyritään parantamaan ja selkeyttämään avopuolison asemaa avoliiton päättyessä. Lakiuudistus on tarkoitettu tahdonvaltaiseksi ja lain säännöksistä voidaan edelleenkin poiketa sopimuksin.

Tällä hetkellä ei ole olemassa selkeää määritelmää avoliitolle tai sen kestolle. Lakiesityksessä tämä on huomioitu. Määritelmän mukaan avopuolisoiksi katsotaan sellaiset parisuhteen osapuolet, jotka ovat asuneet yhdessä vähintään viisi vuotta tai joilla on tai joilla on ollut yhteinen lapsi tai yhteisessä huollossa oleva lapsi. Tämä rajaa selkeästi sen, millaisia avoliittoja uudistus koskisi. Muita muotomääräyksiä, esimerkiksi rekisteröintiä, alkamis- tai päättymisilmoituksia ei avoliitolta edelleenkään edellytetä.

Avoliitot saattavat joskus olla hyvinkin lyhytaikaisia ja suojan tarve tällaisissa liitoissa on vähäisempi. Viiden vuoden aikana sen sijaan ehditään jo mahdollisesti hankkia arvokastakin omaisuutta ja yhteisen talouden hyväksi käytetään molempien varoja samalla tavalla kuin avioliitossakin. Tällöin omaisuuden jakaminen pelkästään nimiperiaatteen mukaan voi johtaa epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen.

Ehdotettu lakiuudistus ei muuta avopuolisoiden omistussuhteita eikä velkavastuuta, vaan kumpikin omistaa oman omaisuutensa ja vastaa omista veloistaan. Toinen osapuoli voi siten esimerkiksi myydä ilman toisen suostumusta kokonaan omistamansa yhteisenä kotina

käytetyn asunnon. Avoliitoissa kuten avioliitoissakin yleensä nainen jää kotiin hoitamaan lapsia ja vastaa perheen arjesta sekä käyttää henkilökohtaisia varojaan perheen elatukseen. Tämä johtaa usein siihen, että valtaosa varallisuudesta on miehen nimissä. Koska avopuolisoita ei koske avioliittolainsäädäntö, eikä avopuolisolla siten ole eron tullessa mahdollisuutta tasinkoon, on avopuolisoiden erityisen tärkeä sopia varsinkin suurempien hankintojen omistussuhteista erillisillä sopimuksilla tai ainakin säilyttää kuitit tai muut vastaavat todisteet, joilla omistus ja rahoitus pystytään jälkikäteen selvittämään.

Ehdotettuun lakiin otettaisiin säännökset omaisuuden erottelusta ja yhteisen talouden hyväksi annetun panoksen hyvittämisestä. Lähtökohtaisesti avopuolisot pitäisivät oman omaisuutensa nimiperiaatteen mukaan avoliiton päättyessä. Mikäli avopuolisolla ei ole keskinäistä sopimusta eikä muutoinkaan voida selvittää, onko jokin irtain omaisuus vain toiselle avopuolisolle kuuluvaa vai yhteistä, ehdotetaan sovellettavaksi yhteisomistusolettamaa. Tämän menettelyn uskotaan johtavan oikeudenmukaisempaan omaisuuden jakoon. Yleensä avopuolisot osallistuvat tasavertaisesti yhteisen talouden ylläpitoon. Jos toinen avoliiton aikana kuitenkin käyttää varojaan yhteiseen talouteen siinä määrin, että toinen voi kerryttää tai säilyttää omaa varallisuuttaan ja siten saa perusteetonta hyötyä toisen kustannuksella omaisuuden erottelussa, voi toinen avopuoliso vaatia hyvitystä yhteiseen talouteen sijoittamistaan varoista. Hyvitysmahdollisuus parantaa sen avopuolison asemaa, joka on ollut poissa ansiotyöstä ja siten mahdollistanut toisen omaisuuden kartuttamista. Tämän säännöksen voidaan katsoa useammin parantavan juuri naisen asemaa.

Avopuolisot voivat sopia omaisuuden erottelusta ja hyvityksestä keskenään, mutta mikäli sopimukseen ei päästä, lakiesityksen mukaan heillä on oikeus hakea tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä. Pesänjakajan käyttäminen ei tällä hetkellä ole avopuolisolle mahdollista, vaan riitatilanteissa he joutuvat turvautumaan pitkään ja raskaaseen tuomioistuinmenettelyyn. Tämän vuoksi on mahdollisesti tyydytty keskinäisellä sopimuksella tehtyyn jakoon, vaikka se olisi ollut epäoikeudenmukainen, koska ei ole haluttu lähteä joskus hyvinkin pitkiin oikeudenkäynteihin. Mahdollisuus hakea pesänjakajan määräämistä saattaakin alentaa avopuolisoiden kynnystä lähteä hakemaan hyvitystä yhteistalouteen sijoittamistaan merkittävistä panoksista ja oikeudenmukaisempaa ratkaisua omaisuuden erottelussa. Käsitellyistä kahdeksasta korkeimman oikeuden oikeustapauksesta kolme liittyi omistukseen ja loput koskivat perusteettoman edun palautuksia ja muita vastaavia korvauksia. Lainuudistuksen myötä riitatilanteissa pesänjakajan käyttämisen uskotaan helpottavan ja yksinkertaistavan tämäntyyppisten

erimielisyyksien ratkaisemista ja muutoksella kirjataan lainsäädäntöön jo olemassa oleva oikeuskäytäntö. Korvausten linjan uskotaan pysyvän ennallaan.

Aviopuolison asemaa turvaavat perintökaaressa olevat säännökset oikeudesta jäädä asumaan yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon sekä siitä, että lapsettomassa avioliitossa puolisoilla on perintöoikeus. Koska lakiuudistuksen tarkoituksena ei ole rinnastaa avioliittoa avioliittoon, se ei siten tuo avopuolisolle tältäkin osin aviopuolison asemaa. Avopuoliso ei saa aviolesken tapaan oikeutta jäädä asumaan yhteisenä kotina käytettyyn asuntoon puolison kuoltua eikä myöskään saa perintöoikeutta. Lakiehdotuksen mukaan avopuolisolle ehdotetaan myönnettäväksi harkinnanvaraista avustusta puolison kuoleman jälkeen. Tämän voidaan katsoa olevan tarpeellinen muutos, koska avopuoliso voi olla taloudellisesti samanlaisen tuen tarpeessa kuin aviopuolisokin.

Mahdollisesta lainmuutoksesta huolimatta ei edelleenkään voi liikaa korostaa avopuolisoiden tekemien keskinäisten sopimusten merkitystä tahdonilmaisuna. Kirjoista ja Internetistä löytyy erilaisia asiakirjamalleja ja ohjeita sopimusten tekemiseen. Avoliittosopimuksen tekeminen kannattaa, sillä se selkeyttää puolisoiden välisiä omistussuhteita ja omaisuuden jakamista sekä lasten huoltoa, elatusta ja tapaamisoikeutta avioliiton päättyessä eroon. Lapsen asemaa ei siinä käsitellä lakiehdotuksessa millään tavalla eikä se siten muutu. Avopuolisolla ei ole perintöoikeutta toisen puolison omaisuuteen, joten ainut keino turvata omaisuuden siirtyminen toiselle puolisoille on testamentin tekeminen hänen hyväkseen. Testamenttisäännös voidaan sisällyttää avoliittosopimukseen. Testamenteilla ei voida syrjäyttää rintaperillisen lakiosaa. Avopuolisot voivat tuki myös lahjoittaa toisilleen omaisuutta avioliiton aikana.

Useinkaan sopimusmallien yhteydessä ei ole saatavissa tietoa sopimusten taloudellisista vaikutuksista. Vaikka sopimuksia olisikin tehty, esimerkiksi veroseuraamukset saattavat tulla yllätyksenä. Omistusoikeustestamentin perusteella saatu omaisuus on 20 000 eurosta alkaen perintöveron alasta. Avopuolisoiden perintövero useissa tapauksissa on raskaampi kuin aviopuolisoiden. Alempaan veroluokkaan kuuluvat aviopuolisoihin rinnastettavat avoparit. Sen sijaan hallinta- eli käyttöoikeustestamentit ovat verotuksellisesti edullisia, sillä testamentilla saadusta hallintaoikeudesta ei tarvitse maksaa veroa. Hallintaoikeuteen kuuluvasta varallisuudesta kertyvä tuotto sen sijaan on veronalaista. Avopuolisoiden väliset lahjat ovat verovapaita, mikäli niiden arvo on alle 4 000 euroa. Kolmen vuoden aikana samalta lahjoittajalta saatujen lahjojen arvo lasketaan yhteen ja jos tämä arvo on yhteenlaskettuna 4 000 euroa,

lahjoista tulee maksaa lahjavero. Myös lahjavero on perintöveron tavoin avopuolisoilla raskaampi kuin aviopuolisoilla.

Avopuolison asema ei vastaa aviopuolison asemaa ja ilman erillisiä sopimuksia tai asiakirjoja avoliitto on edelleenkin varsin turvaton parisuhdemuoto lakiuudistuksesta huolimatta. Varsinkin uusioperheissä, joissa avopuolisoilla on rintaperillisiä aiemmista liitoista, perilliset useimmiten haluavat ottaa hallintaansa tai myydä perimänsä omaisuuden, esimerkiksi asunnon, vanhempansa uuden avopuolison asunnon tarpeesta riippumatta. Niillä avopareilla, joilla on yhteisiä lapsia ja varsinkin jos lapset ovat alaikäisiä, lapsilla ei yleensä ole tarvetta vanhemmalta perimänsä omaisuuden välittömään hallintaan ottamiseen.

Ongelmallista työn tekemisessä oli, että avoliittoa koskevaa kirjallisuutta ja tutkimustietoa oli saatavilla niukasti. Aihetta on kyllä käsitelty useissa teoksissa, mutta kaikissa lähes samansisällöisesti.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, A. & Kangas, U. 2009. Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Helsinki: Talentum.

Asetus holhoustoimesta 889/1999

Gottberg, E. 1996 a. Perhe, elatus ja sosiaaliturva. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Gottberg, E. 1996 b. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Gottberg, E. 2007. Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Kaisto, J. & Lohi, T. 2008. Johdatus varallisuusoikeyteen. Helsinki: Talentum.

Kangas, U. 2002. Johdatus perhevarallisuusoikeyteen. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Kangas, U. 2006. Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Kivelä, H. & Nordell, R. 2007. Jokaisen oikeustieto. Helsinki: WSOY.

Lakitiedon Pikkujättiläinen. 2004. Helsinki: WSOY.

Linnainmaa, L. 2001. Naisen lakikirja. Käytännön tietoa eri elämäntilanteisiin. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Mikkola, T. 2008. Yhteisomistus. Helsinki: WSOYpro.

Norri, M. 2007. Perintö ja testamentti. Käytännön käsikirja. Helsinki: Talentum.

Oikeusministeriö. 1992. Perheet ja laki. Perhetoimikunnan mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.

Ossa, J. 2006. Perhe, perintö ja verotus. Helsinki: WSOYpro.

Perintö- ja lahjaverolaki 378/1940

Puronen, P. 2008. Perintö- ja lahjaverotus. Helsinki: Talentum.

Sandström, S. 1998. Perintö, testamentti ja lahja. Teoksessa Lehtipuro, K. & Kangasaho, E. (toim.) Otavan lakikirja. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava. 125 - 160.

Suojanen, K., Savolainen, H. & Vanhanen, P. 2006. Opi oikeutta. Tradenomien käsikirja. Helsinki: KS-Kustannus Oy.

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto. 35 - 109.

Sähköiset lähteet

HE 37/2010. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

Saatavilla: <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2020/20100037> (Luettu 12.8.2010).

Maistraatit. 2010. Holhustoimi. Edunvalvojan toiminnan valvonta.

Saatavilla: <http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhustoimi/Edunvalvojan-toiminnan-valvonta/> (Luettu 13.11.2010).

Oikeuslaitos. 2009. Avioliitto ja avoliitto. Miten avoliitto eroaa avioliitosta? Saatavilla: <http://www.oikeus.fi/41244.htm> (Luettu 27.8.2010).

Oikeusministeriö. 2008. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä. Oikeusministeriön työryhmämietintö OMTR 2008:10. Saatavilla: <http://www.om.fi/1231479420272> (Luettu 28.8.2010).

Oikeusministeriö. 2009 a. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä. Lausuntotiivistelmä OMLS 2009:6. Saatavilla: <http://www.om.fi/1238674398472> (Luettu 19.9.2010).

Oikeusministeriö. 2009 b. Yhteistalouden purkaminen avoliiton päättyessä. Yhteenveto kansalaispalautteesta OMLS 2009:10. Saatavilla: <http://www.om.fi/1238674721965> (Luettu 19.9.2010).

Tilastokeskus. 2010. Perheet. Saatavilla: <http://www.stat.fi/til/perh/index.html> (Luettu 12.8.2010).

Olli Matikainen
 Leena Kallio
 Lampputie 3
 00700 Helsinki

AVOLIITTOSOPIMUS

18.8.2007

Sopijapuolet Olli Matti Matikainen, 310770-0995, Helsingin kaupungista
 Leena Marketta Kallio, 200271-764H, Helsingin kaupungista

Olli Matti Matikaisen oma omaisuus

- 1 As. Oy Malminkartanon osakkeet 1-150, jotka oikeuttavat neljä huonetta ja keittiön käsittävän asunnon hallintaan
- 2 Audi -merkkinen henkilöauto, rekisterinumero HKL-601
- 3 Kesämökki Someron kunnan Peräkylässä, kiinteistörekisteritunnus 440-105-1-111 Kesäkumpu

Leena Marketta Kallion oma omaisuus

- 1 Fiat -merkkinen henkilöauto, rekisterinumero OKL-231

Yhteinen omaisuus

- 1 As. Oy Malminkartanossa oleva koti-irtaimisto on puoliksi kummankin omaisuutta
- 2 Yhteiselämän aikaisia kulutusmenoja varten sopijapuolet avaavat Helsingin Malmin Osuuspankin konttorissa tilin, jolle sopijapuolet maksavat kuukausittain samansuuruisen summan. Tililtä maksetaan yhteiset talousmenot, joita ovat asunto-, ravinto- ja niihin verrattavat kulut.

Yhteiselämän päättyessä tilillä olevat varat jaetaan tasan molemmille sopijapuolille.

Omaisuuksien jako yhteiselämän päättyessä

- 1 Yhteiselämän päättyessä kumpikin pitää edellä mainitun oman omaisuutensa muilta osin paitsi kesämökin osalta.
- 2 Leena Kallio saa lahjaksi Olli Matikaisen nimissä olevan kesämökin.
- 3 Säästyneet rahavarat jaetaan tasan molempien kesken.
- 4 Yhteinen asuntoirtaimisto jaetaan puoliksi molemmille osapuolille.

Olli Matikainen
Leena Kallio

AVOLIITTOSOPIMUS

18.8.2007

Olli Matikainen
Olli Matikainen
310770-0995
markkinointipäällikkö

Leena Kallio
Leena Kallio
200271-764H
toimistoapulainen

(Kivellä 2007, 69-70)

TESTAMENTTI

Me allekirjoittaneet Olli Matti Matikainen (310770-0995) ja Leena Marketta Kallio (200271-764H) määräämme täten viimeisenä tahtonamme seuraavaa:

Määräämme täten, että meistä jälkeenalävä saa omistusoikeudella yhteistä käyttöä varten hankitun omaisuuden, kuten yhteisen kotimme irtaimiston huonekaluineen, taloustavaroineen, liinavaatteineen, kirjoineen ja tauluineen. Lisäksi jälkeenalävä saa autot, pankkitalletukset ja henkilökohtaisen irtaimen omaisuutemme. Someron kunnan Peräkylässä olevan kesämökin, kiinteistörekisteritunnus 440-105-1-111 Kesäkumpu, osalta omistus määräytyy avoliittosopimuksen mukaisesti.

Jos minä Matikainen kuolen ensin, Kallio saa käyttöoikeuden As. Oy Malminkartanon osakkeisiin nrot 1-150, jotka oikeuttavat neljä huonetta ja keittiön käsittävän asunnon hallintaan.

Helsingissä 18.8.2007

Olli Matikainen

Olli Matikainen
310770-0995
markkinointipäällikkö

Leena Kallio

Leena Kallio
200271-764H
toimistoapulainen

Tämän testamentin tekijät, Olli Matti Matikainen ja Leena Marketta Kallio, joiden henkilöllisyyden olemme todenneet, ovat tehneet testamentin riittävällä ymmärryksellä ja omasta vapaasta tahdostaan. Olli Matikainen ja Leena Kallio ovat, selitettyään meille, että testamentti sisältää heidän viimeisen tahtonsa, meidän ollessamme yhtä aikaa läsnä omakätisesti allekirjoittaneet testamentin.

Helsinki 18.8.2007

Ville Mäkinen

Ville Mäkinen
asianajaja, Helsinki

Liisa Mattila

Liisa Mattila
sihteeri, Helsinki

(Norri 2007, 62-63)

LAHJAKIRJA

18.8.2007

Lahjoittaja	Olli Matti Matikainen (310770-0995), Helsinki
Lahjansaaja	Leena Marketta Kallio (200271-764H), Helsinki
Lahjoituksen kohde	Audi -merkkinen henkilöauto, rekisterinumero HKL-601, vuosimalli 2006
Lahjan ehdot	Omistus- ja hallintaoikeus lahjan kohteeseen siirtyvät saajalleen lahjakirjan allekirjoituksin. Lahjansaaja vastaa tästä päivästä lähtien kaikista lahjoituksen kohteesta johtuvista kuluista.
Lahjavero	Lahjansaaja vastaa lahjaveron maksamisesta. Lahjansaajan tulee tehdä lahjaveroilmoitus lahjoituksen johdosta kolmen kuukauden kuluessa tästä päivästä lukien.

Tämä lahjakirja on laadittu kahtena samasanaisena kappaleena, yksi lahjoittajalle ja yksi lahjan saajalle.

Olli Matikainen

Olli Matikainen

Tämän lahjan otan vastaan ja sitoudun täyttämään tämän lahjakirjan ehdot.

Leena Kallio

Leena Kallio

Todistavat	<i>Ville Mäkinen</i>	<i>Liisa Mattila</i>
	Ville Mäkinen asianajaja, Helsinki	Liisa Mattila sihteeri, Helsinki

(Suojanen 2006, Tradenomien käsikirja, 436)